

VCT ÖLÇÜ MEYARI

VCT-lərə əlverişli mühitin
yaradılması və onların
imkanlarının
genişləndirilməsi üçün
kompas

AZƏRBAYCAN 2021
ÖLKƏ HESABATI

BAKI

European Center for
Not-for-Profit Law

Avropa İttifaqı
tərəfindən maliyyələşdirilir

VCT Ölçü Meyarı, Ölkə Hesabatı, Azərbaycan 2021

Müəlliflər:

Məhəmməd Quluzadə, direktor, MG Consulting MMC

Emin Rzayev, baş hüquqşünas, MG Consulting MMC

MG Consulting MMC Azərbaycanda qeyri-kommersiya hüququ üzrə ixtisaslaşmış, yerli və xarici müştərilərinə, o cümlədən diplomatik nümayəndəliklərə və beynəlxalq təşkilatlara müxtəlif hüquqi xidmətlər göstərən qeydiyyatdan keçmiş konsaltinq şirkətidir. MG Consulting QHT, kənd təsərrüfatı və sahibkarlıq, o cümlədən sosial müəssisələrlə bağlı qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi sahəsində ekspert xidmətləri təqdim edir. Şirkət təlimlərin keçirilməsində, ölkə hesabatlarının, o cümlədən qanunu oxucuya aydın şəkildə izah edən müxtəlif nəşrlərin hazırlanmasında geniş təcrübəyə malikdir. Bundan əlavə, 1400-dən çox QHT fəal olan "QHT qanunvericiliyi" adlı feysbuk səhifəsini və qrupunu idarə edir.

Qeyri-Kommersiya hüququ üzrə Avropa Mərkəzi (ECNL) vətəndaş cəmiyyətinə təsir edən siyasət və qanunlar sahəsində qabaqcıl Avropa mənbəyi və tədqiqat mərkəzidir. ECNL bilik bazası yaratmaqla yanaşı, tərəfdaşların imkanlarını genişləndirir, vətəndaş azadlıqlarını yaradan, qoruyan və genişləndirən standartların müəyyən edilməsinə kömək edir.

Müəlliflər bu nəşrə yardım göstərənlərə səmimi minnətdarlıqlarını ifadə edirlər.

"VCT Ölçü Meyarı: VCT-lərə əlverişli mühitin yaradılması və onların imkanlarının genişləndirilməsi üçün kompas" layihəsi Qeyri-Kommersiya hüququ üzrə Avropa Mərkəzi (ECNL) və onun aşağıdakı tərəfdaşları tərəfindən həyata keçirilir: Ermənistanda – Beynəlxalq Şəffaflıq Təşkilatının Antikorrupsiya Mərkəzi; Azərbaycanda – MG Consulting MMC; Gürcüstanda – Vətəndaş Cəmiyyəti İnstitutu; Moldovada – Promo-LEX Assosiasiyası; və Ukraynada – Ukrayna Müstəqil Siyasi Araşdırmalar Mərkəzi (UCIPR).

Bu nəşr Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi ilə hazırlanmışdır. Nəşrin məzmununa görə yalnız müəlliflər məsuliyyət daşıyırlar və heç bir halda Avropa İttifaqının mövqeyini əks etdirən sənəd kimi qəbul edilə bilməz.

© 2022 – Müəlliflik hüquqları ECNL və MG Consulting MMC-yə məxsusdur. Bütün hüquqlar qorunur.

MÜNDƏRİCAT

ABREVIATURALAR	4
I. QISA İCMAL	5
II. VCT ÖLÇÜ MEYARI ÜZRƏ ÖLKƏNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏ KARTI	9
III. QƏNAƏTLƏR	10
3.1 BİRLƏSMƏK AZADLIĞI	10
3.2 BƏRABƏR RƏFTAR	17
3.3 MALİYYƏYƏ ÇIXIŞ	19
3.4 DİNC TOPLAŞMAQ AZADLIĞI	23
3.5 QƏRARLARIN QƏBULUNDA İŞTİRAK ETMƏK HÜQUQU	27
3.6 İFADƏ AZADLIĞI	33
3.7 ŞƏXSİ HƏYATIN TOXUNULMAZLIĞI HÜQUQU	37
3.8 DÖVLƏTİN MÜDAFİƏNİ TƏMİN ETMƏK VƏZİFƏSİ	41
3.9 DÖVLƏTİN DƏSTƏYİ	44
3.10 DÖVLƏT-VCT ƏMƏKDAŞLIĞI	50
3.11 RƏQƏMSAL HÜQUQLAR	53
IV. ƏSAS PRIORİTETLƏR	57
V. METODOLOGİYA	59

ABREVIATURALAR

ASAN	Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi
VCT	Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı
AŞ	Avropa Şurası
ŞT	Şərq Tərəfdaşlığı
İHAK	İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası
AİHM	Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi
EWMI	Şərq-Qərb İdarəetmə İnstitutu
FATF	Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupu
MSHBP	Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt
ICNL	Qeyri-Kommersiya Hüququ üzrə Beynəlxalq Mərkəz
MK	Məcburi köçkün
MN	Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi
ƏN	Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi
QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurası	Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası
QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Agentliyi	Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyi
AHT	Açıq Hökumət Tərəfdaşlığı
ATƏT	Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
USAID	Amerika Birləşmiş Ştatları Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi

I. QISA İCMAL

2021-ci ildə Azərbaycanda VCT-lərə həm müsbət, həm də mənfi hadisələr təsir göstərmişdir. 2020-ci ilin mart ayından Azərbaycanda xüsusi karantin rejimi tətbiq edilmiş, kütləvi tədbirlərə və bölgələrə olan səyahətlərə qadağa qoyulmuşdur. Bu, VCT-lərin dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığını məhdudlaşdırmışdır, amma artan pandemiya statistikasına fonunda bu lazım idi.

Həmçinin 2020-ci ilin sentyabr-noyabr aylarında Ermənistanla 44 günlük müharibə zamanı müəyyən internet məhdudiyyətləri var idi, lakin ümumilikdə VCT-lər müharibənin təsirinə məruz qalan ərazilərdə dəstəyə ehtiyacı olan şəxslərə operativ yardım göstərərək fəaliyyətlərinin vizuallığını yaxşılaşdırmışlar.

Digər mühüm bir hadisə isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 19 aprel tarixli Fərmanı ilə QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurasının ləğv edilərək əsasında QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Agentliyinin yaradılması oldu¹. Yeni Agentlikdə şəffaflıq səviyyəsini artırmaq üçün Müşahidə Şurası yaradılıb və tərkibinə müstəqil düşüncəli VCT-lər daxil edilib.

Çoxsaylı dövlət donorlarının olmasına baxmayaraq, Azərbaycanda yerli VCT-lər əsas etibarilə hələ 2015-ci ildən xarici maliyyələşdirməyə qoyulmuş məhdudiyyətlərdən irəli gələn maliyyə çatışmazlığından əziyyət çəkirlər, çünki yerli donorlar QHT-lərin davamlılığına imkan verməyən cüzi məbləğlər təklif edirlər.

Yerli ekspertlər² tərəfindən mövcud qanunvericiliyə dair bir neçə tövsiyələr paketinin hazırlanmasına və Parlamentə təqdim edilməsinə baxmayaraq, Azərbaycanda VCT-lərə təsir edən qanunvericilikdə əsaslı təkmilləşdirmələr olmamışdır.

2021-ci ilin dekabr ayı ərzində vətəndaş cəmiyyətinə təsir edəcək iki mühüm qanun layihəsi qəbul edildi. Birincisi, Vergi Məcəlləsinə edilən dəyişikliklər (01 yanvar 2022-ci il tarixindən qüvvəyə minib) aşağıdakıları nəzərdə tuturdu: dövlət tərəfindən yaradılan sosial və ictimai fayda məqsədi daşıyan fondlara ianələrin 8 il müddətinə vergidən azad edilməsi; məsləhət müqavilələri verən şəxslər üçün mühasibat uçotunun aparılması; bank ödəniş tapşırıqlarında daha ətraflı məlumat və s. İkincisi, VCT ictimaiyyətində müxtəlif müzakirələrə səbəb olan yeni Media Qanunu, o cümlədən yeni qanunun onlayn mediaya nəzarət etmək üçün istifadə oluna biləcəyi qorxusu.

Hesabatdakı əsas qənaətlər

2014-2015-ci illərdə tətbiq edilən qanunvericilik məhdudiyyətləri yerli VCT-ləri xarici maliyyə mənbələrinə çıxış imkanından məhrum etmişdir. Mövcud praktika hökumətin “bir pəncərə” VCT qeydiyyat prosedurunun təqdim etdiyi, tələb olunan

¹ <https://apa.az/az/xeber/III-sektor/QHT-lr-Dovlt-Dsty-Agentliyinin-nizamnamsi-tsdiqlnib-638921>

² Məsələn, Konstitusiya Araşdırmalar Fondu və Erkin Qədirli, Parlamentin deputatı

sənədlər siyahısını azaltdığı və bəzi hesabat öhdəliklərini sadələşdirdiyi 2017-ci ilin ortalarından dəyişməyə başlamışdır. Bu dövrdə VCT-lər əsasən müxtəlif dövlət maliyyələşdirmə mexanizmləri hesabına mövcudluqlarını qorudular, lakin maliyyə resurslarının çatışmazlığı səbəbindən onların imkanları ciddi şəkildə azaldı.

Hesabat dövründə bir sıra qanunvericilik aktları VCT-lər üçün ümumi fəaliyyət mühitinin və hüquqi mühitin yaxşılaşdırılmasına töhfə vermişdir (Vergi Məcəlləsində 2020-ci il dəyişiklikləri və s.). Eyni zamanda, VCT-lər müxtəlif dövlət orqanları, o cümlədən ictimai şuralar ilə əməkdaşlıq üçün daha çox imkanlara malik olmuşlar.

Hesabat dövründə Azərbaycanda VCT-lərə təsir edən əsas inkişafa aşağıdakılar daxildir:

- Prezidentin köməkçisinin 300+ VCT ilə görüşü;
- “Xeyriyyəçilik haqqında” qanun layihəsi Milli Məclisin komitəsində müzakirəyə çıxarılıb;
- QHT-lərə Dəstək Agentliyi QHT-lərə Dəstək Şurasını əvəz etdi;
- Ədliyyə Nazirliyi VCT-lər üçün elektron xidmətlər platformasını təqdim etdi;
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Azərbaycanda 25 VCT-nin hüquqlarının pozulduğunu müəyyən edib.

Bunlar hökumətin VCT-lərə (Azərbaycanda hazırda cəmi 4766 VCT qeydiyyatdan keçmişdir) münasibətinin yaxşılaşması ilə müşayiət olundu ki, bu da xüsusilə qeydiyyatdan keçmiş xarici qrantların və xidmət müqavilələrinin sayının artması, həmçinin VCT-lərdən ibarət yeni İctimai Şuraların yaradılması ilə nəticələndi.

Azərbaycan mediasının VCT-lərlə münasibəti yetərinə inkişaf etməyib və media VCT-lərin fəaliyyətlərini işıqlandırmağa az maraq göstərir. Azərbaycanda demokratikləşmə prosesləri davam edir və hesabat dövründə xüsusilə hökumət VCT-lərə qrant verə biləcək dövlət orqanlarının sayını artırıb, həmçinin VCT-lərlə daha tez-tez ictimai məsləhətləşmələr keçirib. Hökumət VCT-lərin qrant qeydiyyatının, xidmət müqaviləsinin qeydiyyatının, ianələrin qeydiyyatının, habelə reyestr məlumatlarında dəyişikliklərin (yəni, sədrin və ya şuranın dəyişdirilməsi) qeydiyyatının rəqəmsallaşdırılmasını təmin etmək üçün müəyyən qərarlar qəbul etmişdir.

2014-2015-ci illərdə vətəndaş cəmiyyətinə qarşı basqılar və xarici qrantların alınmasını praktiki olaraq qeyri-mümkün edən qanunvericilik dəyişikliklərinə nəzərən 2017-2018-ci illərdə hökumətin VCT-lərlə bağlı mövqeyi yaxşılaşıb. Bu, qismən beynəlxalq ictimaiyyətin təzyiqinə cavab olaraq, qismən də VCT-lərin bəzi faydalı sosial xidmətlər göstərə və mühüm dövlət proqramlarına və hüquqi islahatlara töhfə verə biləcəyinin dərk edilməsinə görə baş verdi. Beləliklə, araşdırma 2017-2021-ci illərdə yerli və ya xarici VCT-lərə qarşı cəzaların, o cümlədən səyahət qadağalarının tətbiq edilməsi hallarını müəyyən etməyib.

Bu təkmilləşdirmələrə baxmayaraq, daimi maliyyə çatışmazlığı səbəbindən VCT-lərin potensialı hələ də ciddi şəkildə zədələnir. Hökumət donorlarının sayının 18-ə³ qədər artmasına baxmayaraq, mövcud qrantlar VCT-nin davamlılığını və peşəkar inkişafını təmin etmək üçün hələ də çox kiçikdir. Regional VCT-lərin təşkilatçılıq imkanları Bakıdakılardan daha zəif olmaqda davam edir. Həmçinin, bölgələrdə kütləvi tədbirlərin təşkili üçün tələb olunan orqanlardan “icazə” VCT-nin fəaliyyətinə mane olur.

Azərbaycanda biznesin qeydiyyatı VCT-lər üçün rejimdən daha asan olduğundan, ən etibarlı və peşəkar VCT-lər biznes şirkətləri və ya fərdi xidmət müqavilələri⁴ vasitəsilə işləməyə üstünlük verdilər. VCT-lərdən biznes şirkətlərinə olan bu keçid şəffaflıq və hesabatlılıq ilə bağlı VCT-lər üçün əhəmiyyətli riskləri ehtiva edir, həmçinin VCT-lərin donorlarla qrant tarixinə təsir göstərir. Bundan əlavə, bəzi xarici donorlar digərlərinə nisbətən daha az çevikdirlər və bu biznes formatı ilə razılaşmırlar. Bu, de-fakto VCT-lərin de-yure biznes subyektləri kimi fəaliyyət göstərməsi və onların fəaliyyətinin (vergi ödənişindən başqa) hökumətin nəzarətindən kənarda qalması ilə nəticələndi ki, bu da 2014-2015-ci illərdə VCT-nin repressiyaları üçün motivasiya idi.

Hökumətin VCT-lərə müsbət münasibəti ilə birlikdə 2021-ci ildə VCT-lərin ictimai imici yaxşılaşdı. VCT-lərlə bağlı mütəmadi olaraq video və xəbərlər yerləşdirən Vətəndaş Cəmiyyəti Jurnalı (2021-ci ilə qədər), www.qht.az və www.qhtxeber.az (2021-ci ilə qədər) portalları, həmçinin onlayn QHT TV (www.qhttv.az) kimi VCT yönümlü media vasitəsilə uğurlu media işıqlandırması buna da öz töhfəsini verdi. Gənclər, sosial problemlər, məcburi köçkünlər və əlillər kimi müxtəlif mövzularda VCT-lər tərəfindən hazırlanmış filmlərin yerləşdirildiyi www.qhtfilm.az internet saytı da mövcuddur. Digər mühüm onlayn resurs ictimai şuralar haqqında məlumat, o cümlədən xəbərlər, hesabatlar və əlaqə vasitələri yerləşdirən <http://ictimaishura.az/>-dır.

Buna baxmayaraq, Azərbaycanda VCT-lər illik hesabatlarını dərc etsələr, təşkilatların internet saytlarını yaratsalar və media ilə daha sıx işləsələr, ictimai imicini daha da yaxşılaşdıra bilərlər.

İctimai iş üçün vəsait toplayan xeyriyyə kampaniyaları istisna olmaqla, vətəndaş cəmiyyətinə ianələr geniş yayılmır. Bundan əlavə, nağd ianələr 200 AZN-lə məhdudlaşır və donorların təfərrüatları ilə birlikdə bildirilməlidir. Nağdsız əməliyyatlar əhalinin əhəmiyyətli bir hissəsi üçün çətinlik yaradır. VCT-lərin üzvlük bazası geniş deyil və bir çox təşkilatları yalnız onların rəhbərləri və ən yaxşı halda yarımştat mühasib təmsil edir.

³ Fokus qrup.

⁴ Fokus qrup.

Əsas tövsiyələr

Hesabatda 11 sahə üzrə ümumilikdə 38 tövsiyə əks olunmuşdur. 2020-ci ilin fevralında qəbul edilmiş “Açıq hökumətin təşviqinə dair Fəaliyyət Planı”na daxil edilmiş bəzi fəaliyyətlər bundan əvvəlki “VCT Ölçü Meyarı” hesabatında tövsiyə edilmişdir ki, onların da sırasına, digərləri ilə yanaşı, bunlar daxildir:

1. Müddətləri azaltmaqla və Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən subyektiv yanaşmanı aradan qaldırmaqla VCT-lərin qeydiyyat proseduru sadələşdirilsin;
2. VCT-lərə münasibətdə qeydiyyat prosesində və fəaliyyətləri zamanı kommersiya qurumları ilə müqayisədə bərabər rəftar təmin edilsin;
3. Ölçüsündən və dövriyyəsindən asılı olaraq VCT-lərin hesabat öhdəlikləri sadələşdirilsin;
4. Regionlarda tədbirlərin keçirilməsi üçün icazə almaq tələbi ləğv edilsin;
5. Qrantların və ianələrin qeydiyyatı sadələşdirilsin (məsələn, qeydiyyatla bağlı qərarlarda subyektivliyin aradan qaldırılması, prosesin əlçatan və sürətli olması üçün rəqəmsallaşdırılması və s.);
6. Xidmət müqavilələrinin qeydiyyatına alınması tələbi ləğv edilsin;
7. Kiçik ianələr (məsələn, ildə bir donora 200əzn) haqqında hesabat vermək tələbini aradan qaldırılsın.

II. VCT Ölçü Meyarı üzrə ölkənin qiymətləndirilmə kartı

Əsas məlumatlar

Əhali (01.01.2021 tarixinədək olan məlumat): 10.119.100⁵ | Adambaşına düşən ÜDM (2020): 4.214,3⁶ | VCT-lərin sayı (avqust 2021): 4.766⁷ | Əhalinin hər 10.000 nəfərinə düşən VCT-lərin sayı: 4,7 | VCT-lərin qeydiyyat rüsumu (sentyabr 2020): 11 manat⁸ (təxminən 5,5 avro) | "Dünyada azadlıq" hesabatında statusu (2021): 10 (qeyri-azad)⁹ | "Dünya mətbuat azadlığı indeksi"ndə göstəricisi (2021): 41.23¹⁰ (180 ölkə arasında 167-ci)

Ölkə üzrə bal: 4.1
Qanunvericilik: 4.5
Praktika: 3.8

Ballar 1-7 aralığındadır, 1 mümkün ən aşağı balı (extremal əlverişsiz – avtoritar mühit) və 7 mümkün ən yüksək balı (extremal əlverişli mühit) göstərir.

Sahə	Ümumi	Qanunvericilik	Praktika
Birləşmək azadlığı	4.0	4.5	3.5
Bərabər rəftar	3.6	3.8	3.4
Maliyyəyə çıxış	3.0	3.2	2.8
Dinc toplaşmaq azadlığı	3.8	4.4	3.3
Qərarların qəbulunda iştirak etmək hüququ	4.6	5.0	4.1
İfadə azadlığı	4.3	5.0	3.6
Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ	4.3	4.9	3.8
Dövlətin müdafiəni təmin etmək vəzifəsi	4.6	5.0	4.2
Dövlətin dəstəyi	4.3	4.6	4.0
Dövlət-VCT əməkdaşlığı	4.5	4.7	4.3
Rəqəmsal hüquqlar	4.6	4.9	4.4

⁵ <https://www.stat.gov.az/source/demography/ap/>

⁶ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=AZ>

⁷ <https://report.az/daxili-siyaset/azerbaycandaki-siyasi-partiya-qht-ve-kiv-lerin-sayi-aciqlanib/>

⁸ <http://www.e-qanun.az/framework/2860>

⁹ <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-world/2021>

¹⁰ <https://rsf.org/en/azerbaijan>

III. Qənaətlər

3.1 Birləşmək azadlığı

Sahə üzrə ümumi bal: **4** /7

Qanunvericilik: **4.5** /7

Praktika: **3.5** /7

Azərbaycanda birləşmək azadlığı Konstitusiyaya səviyyəsində təmin edilir. Qanunvericilik qeydiyyat qaydalarını müəyyən edərək lazımi sənədləri tələb edir, lakin qeydiyyat prosesini kommersiya təşkilatları ilə müqayisədə uzun, bürokratik və ayrı-seçkilik xarakterli proses kimi nəzərdə tutur. Bundan başqa, Ədliyyə Nazirliyi praktikada qeydiyyata qanunsuz maneələr yaradır və əksər hallarda VCT-ləri qeydiyyata almaqdan imtina edir. Rəsmi statistikaya görə, Azərbaycanda qeydiyyatdan keçmiş 4.766 VCT var. Bu hesabat dövründə birləşmək azadlığı ilə bağlı hüquqi mühitdə ciddi irəliləyişlər müşahidə edilməmişdir. Həmçinin VCT-lərin ağır hesabat yükü və sərt cəzaların tətbiq edilməsi məsələsi yenidən nəzərdən keçirilməmişdir. Beləliklə, əvvəlki “VCT Ölçü Meyarı” hesabatındakı tövsiyələr qüvvədə qalır.

Standart I. Hər kəs sərbəst surətdə VCT yarada, VCT-yə qoşula və ya VCT-nin fəaliyyətində iştirak edə bilər.

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktı (MSHBP) və İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasını (İHAK) imzalayan ölkə kimi Azərbaycan Respublikasının birləşmək azadlığı da daxil olmaqla bu sənədlərdən irəli gələn bir sıra mühüm öhdəlikləri vardır.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında (1995)¹¹ birləşmək azadlığı tanınır (58-ci maddə) və bildirilir ki: a) Hər kəsin başqaları ilə birləşmək hüququ vardır; b) Hər kəs istənilən birlik, o cümlədən siyasi partiya, həmkarlar ittifaqı və digər ictimai birlik yaratmaq və ya mövcud birliyə daxil olmaq hüququna malikdir. Bütün birliklərin

¹¹ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (1995) (bundan sonra: “Konstitusiya”), 24 avqust 2002-ci il və 26 sentyabr 2016-cı il tarixlərində keçirilmiş referendum nəticəsində edilmiş dəyişikliklərlə.

sərbəst fəaliyyətinə təminat verilir; c) Heç kəs hər hansı birliyə daxil olmağa və ya onun üzvlüyündə qalmağa məcbur edilə bilməz.

Bu azadlıqları təmin etmək üçün bir sıra qanunlar qəbul edilmişdir: “Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında” Qanun; “Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında” Qanun; Mülki Məcəllə; “Qrant haqqında” Qanun; “Könüllü fəaliyyət haqqında” Qanun və s.

Beynəlxalq standartlara və təcrübəyə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi qeydiyyatdan keçməmiş VCT-lərin fəaliyyətini qadağan etmir,¹² lakin onlar grant müsabiqələrində birbaşa iştirak edə və ya məhkəmə çəkişmələrində iddiaçı və ya cavabdeh ola, əmlak sahibi ola, öz adına bank hesabı açsın və ya vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsini ala bilməzlər. Onlayn qaydada birləşmək nə tənzimlənir, nə də məhdudlaşdırılır.

Azərbaycan vətəndaşları üçün VCT-nin yaradılması, ona qoşulma və ya onun fəaliyyətində iştirakla bağlı prinsipdə heç bir ciddi problem yoxdur. Bununla belə, Qeyri-Kommersiya Hüququ üzrə Beynəlxalq Mərkəzin (ICNL) bildirdiyinə görə, “yalnız Azərbaycanda daimi yaşayan əcnəbi vətəndaşlara və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə birlik yaratmaq hüququnun təmin edilməsi beynəlxalq hüququn pozulmasıdır”.¹³ Eyni zamanda, əcnəbi vətəndaşların və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin VCT-lərə üzv olması üçün heç bir məhdudiyyət yoxdur. Daimi yaşayış tələbi təsisçilərə, həmçinin VCT-lərin qanuni nümayəndələrinə (yəni, sədrələrinə) şamil edilir. Analoji olaraq, Azərbaycanda VCT-lər öz əcnəbi könüllüləri üçün rezidentliyi təmin edə bilməzlər, çünki miqrasiya qanunvericiliyində Azərbaycanda müvəqqəti və ya daimi yaşamaq üçün könüllülük əsas kimi qəbul edilmir.¹⁴ Buna baxmayaraq, “Könüllü fəaliyyət haqqında” Qanun VCT-lərə xarici könüllülərə malik olmaq hüququ verir. VCT-lərin onlayn birləşmək hüququna gəldikdə, bunun üçün heç bir maneə yoxdur və VCT-lər öz fəaliyyətlərinin ərazi sərhədlərini seçməkdə sərbəstdirlər.

Qanunvericilik həmçinin hüquqi şəxslərə VCT yaratmaq və ya onlara qoşulmaq imkanı verir. Eynilə, VCT-lər sərbəst şəkildə koalisiya və ya hər hansı digər platformalar yarada bilərlər. Hökumət VCT-ləri nə koalisiyaya qoşulmağa, nə də koalisiyaları

¹² QHT-lər haqqında qanun, 15-ci maddə.

¹³ Azərbaycanda QHT-lər üçün hüquqi bazanın qiymətləndirilməsi, 2017, ICNL.

¹⁴ Fokus qrup.

qeydiyyatdan keçirməyə məcbur edir. Koalisiyalar qeydiyyatdan keçməyən sərbəst birliklər kimi fəaliyyət göstərə bilirlər.¹⁵

Standart II. VCT-ni hüquqi şəxs kimi qeydiyyatdan keçirmək proseduru aydın, sadə, tez baş verən və ucuzdur.

VCT-lərin qeydiyyatı üçün rəsmi qeydiyyat rüsumu ucuz olsa da, qanunda və praktikada prosedurun özü operativ deyil. Eynilə, VCT-lər üçün öz reyestr məlumatlarını yeniləmək və ya nizamnamədə dəyişiklik etmək asan deyil ki, bu da ümumilikdə onların fəaliyyətinə mane ola bilər.

VCT-lər uzun müddət davam edən (bəzən bir neçə il çəkən) proseslərdən, müxtəlif əsaslarla verilən imtina cavablarından, müxtəlif dövlət orqanlarından və ya yerli icra hakimiyyətlərindən dəstək məktubları təqdim etmək barədə yazılmamış tələblərdən və s.-dən şikayət edirlər.¹⁶ Əvvəlki illərdə Azərbaycan VCT-lərin qeydiyyatı ilə bağlı problemlərə görə AİHM-də bir sıra işləri uduzmuşdur.¹⁷ AİHM-in 2021-ci ilin may ayında bu məsələ ilə bağlı çıxardığı ən son qərarlarda Azərbaycanın 25 VCT-nin birləşmək azadlığı hüququnu pozduğu müəyyən edilib.¹⁸ “Mehman Əliyev və başqaları Azərbaycana qarşı” (ərizə № 46930/10) işdə 12 QHT-nin, “Abdullayev və başqaları Azərbaycana qarşı” (ərizə № 69466/14) işdə isə 13 QHT-nin qeydiyyatından imtina edilməsi pozuntu kimi qəbul edilib.¹⁹ 2021-ci il dekabr ayına olan məlumata əsasən bu qərarlar Azərbaycanda icra olunmayıb.²⁰

Standart qeydiyyat prosedurlarına əlavə olaraq, xarici VCT-lər Azərbaycanda ofisini qeydiyyata almaq üçün Ədliyyə Nazirliyi (ƏN) ilə razılığa gəlməlidirlər.²¹ 2017-2021-ci illər ərzində Azərbaycanda xarici VCT-nin qeydiyyatdan keçməsi faktı barədə məlumat yoxdur.

Hökumət VCT-lərin ƏN-nin regional bölmələrində qeydiyyata alınmasına imkan verir. Lakin VCT-lər hələ də bu mexanizmin işləmədiyini bildirirlər və onlar qeydiyyat üçün ƏN-ə müraciət etməkdən ötrü Bakıya gəlməli olurlar.²²

¹⁵ Fokus qrup.

¹⁶ Fokus qrup.

¹⁷ Bax: İsmayilov *Azərbaycana qarşı*, 17 yanvar 2008-ci il, ərizə № 4439/04, sayt: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-84461>. Ramazanova və başqaları *Azərbaycana qarşı*, AİHM (ərizə № 44363/02, 1 fevral 2007-ci il).

¹⁸ <https://csometer.info/updates/azerbaijan-european-court-human-rights-declares-refusal-register-25-ngos-illegal>.

¹⁹ <https://csometer.info/updates/azerbaijan-european-court-human-rights-declares-refusal-register-25-ngos-illegal>.

²⁰ Məşvərət Şurası Müzakirəsi, 19 yanvar 2022-ci il.

²¹ “Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 27 avqust tarixli Fərmanının 2.2-ci bəndi.

²² Fokus qrup.

VCT-lər üçün qeydiyyat rüsumu aşağıdır (5 avro), lakin qeydiyyatdan keçmək üçün fondların 10.000 AZN (5.000 avro) kapitalı olmalıdır.

Konstitusiyada nəzərdə tutulan məhkəməyə müraciət hüququna əsasən, VCT-lərin qeydiyyat orqanının qərarlarından məhkəmələrə şikayət etmək hüququ vardır. Praktikada məhkəmələr adətən qeydiyyat orqanının qərarlarını ləğv etmirlər.

VCT-lər regionlarda tədbirlər keçirmək istədikdə bütün regionlarda “icazə” sistemi tətbiq edilir. Kommersiya qurumlarının tədbirlər keçirməsi üçün icazə tələb olunmur.

Azərbaycanda bir çox VCT-lər özləri ilə əlaqəli kommersiya qurumları yaratmışlar və biznes üçün əlverişli mühit olduğuna görə onların vasitəsilə fəaliyyət göstərirlər. Bu halda bu kommersiya qurumunun təsisçisi (təsisçiləri) və ya sədri (sədrələri) ya VCT-nin təsisçisi (təsisçiləri) və ya sədri (sədrələri), ya da VCT-nin özü olur.

Baxmayaraq ki kommersiya qurumlarının regionlarda qeydiyyata alınması adi praktikadır, VCT-lərin regionlarda qeydiyyatı mümkün deyil. Eynilə, VCT-lərin onlayn qeydiyyatı da mümkün deyil, amma kommersiya qurumları onlayn qaydada qeydiyyatdan keçə bilirlər.

Standart III. VCT-lər öz məqsəd və vəzifələrini müəyyən etməkdə və yaradılıqları ölkələr daxilində və xaricində fəaliyyət göstərməkdə sərbəstdirlər.

VCT-lər “Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında” qanuna uyğun olaraq öz məqsəd və fəaliyyətlərini müəyyən etməkdə sərbəstdirlər. Praktikada qeydiyyat orqanı bunu heç də həmişə dəstəkləmir (məsələn, VCT Gənclər Fondundan qrant almaq hüququ əldə etmək üçün öz nizamnaməsinə “gənclər” sözünü əlavə etmək istədikdə). İnsan hüquqları, məcburi köçkünlər, qaçqınlar, qadın hüquqları, uşaq hüquqları, sosial təminat, təhsil, səhiyyə, idman və s. kimi məqsədlər yüzlərlə qeydiyyatdan keçmiş VCT-lər üçün ümumi məqsədlərdir.

VCT-lərin fəaliyyətini ölkə daxilində və xaricdə aparması ilə bağlı heç bir problem yoxdur. Azərbaycan VCT-lərinin bölmələrinin Gürcüstanda yaradılması ilə bağlı uğurlu nümunələr var.²³ Həmçinin 2018-2021-ci illərdə VCT nümayəndələri üçün səfər qadağası ilə bağlı heç bir hal qeydə alınmayıb.²⁴

VCT-lərin əsas problemlərindən biri regionlarda tədbirlərin keçirilməsi üçün Prezident Administrasiyasından icazə almaq kimi yazılmamış prosedurdur. Regional VCT-lərin bildirdiyinə görə, Prezident Administrasiyasının təsdiqi kifayət qədər tez ola bilər, amma onlar hələ də yerli icra hakimiyyətləri səviyyəsində çətinliklərlə üzləşə bilirlər. Şübhəsiz ki, bu, onların benefisiarları ilə ünsiyyət qurmaq və yaxşı planlaşdırılmış, yüksək keyfiyyətli tədbirlər keçirmək imkanlarını məhdudlaşdırır.

²³ Fokus qrup.

²⁴ Fokus qrup.

Müsbət hal olaraq bir sıra regional VCT-lər təsdiqlədilər ki, hökumət çox vaxt onların öz tədbirləri üçün təmtəraqlı ictimai məkanlardan ödənişsiz və ya xüsusi güzəştli qiymətə istifadə etmələrinə icazə verir.²⁵

Standart IV. Tətbiq olunan istənilən sanksiya açıq və mütənasiblik prinsipinə uyğundur və istənilən məqsədə çatmaq üçün ən az müdaxilə vasitəsidir.

VCT-lərə kommersiya hüquqi şəxsləri ilə bərabər qaydada tətbiq olunan müəyyən cəzalar vardır: vergi, sosial sığorta, lisenziyalaşdırma qanunvericiliyinin və digər qanunvericiliyin pozulmasına görə cərimələr. Digər cəzalar VCT-lər üçün spesifik cəzalardır: qrantların, ianələrin və ya xidmət müqavilələrinin qeydiyyatdan keçirilməməsi; illik maliyyə hesabatının təqdim edilməməsi; könüllülərlə müqavilə imzalanmaması; nağd pul ianələri üçün müəyyən edilmiş həddin aşılması və s. Adətən belə pozuntulara görə cəza çox yüksək olur. Məsələn, VCT-nin qrantı qeydiyyata aldirmaması 5000-7000 AZN-ə qədər (təxminən 2600-3700 avro)²⁶ cərimə ilə, ianənin məbləği və ianənin mənbəyi haqqında məlumatların Maliyyə Nazirliyinə (MN) təqdim edilən maliyyə hesabatına daxil edilməməsi isə 5000-8000 manat (təxminən 2600-4200 avro)²⁷ məbləğində cərimə ilə cəzalandırılır. VCT-yə 200 AZN-dən artıq nağd pul ianə verən hər hansı fiziki şəxs 250-500 AZN (təxminən 130-260 avro), hüquqi şəxsin rəhbəri 750-1500 AZN (təxminən 400-800 avro), hüquqi şəxs isə 3500-7000 AZN (təxminən 1800-3700 avro) məbləğində cərimə ilə cəzalandırılır.²⁸ Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı üçün yalan məlumatların təqdim edilməsinə görə fiziki şəxslər 700 manat (təxminən 400 avro), hüquqi şəxslər 4000 manat (təxminən 2100 avro) məbləğində cərimə ilə cəzalandırılır və s.²⁹ Üstəlik, bu sanksiyalar tətbiq olunmazdan əvvəl heç bir xəbərdarlıq edilmir.

VCT-lər belə yüksək cəzalardan narazıdırlar və bu, şübhəsiz ki, onların fəaliyyətinə mane olur. Eyni zamanda, bir çox VCT-lər təsdiqlədilər ki, adətən bu cəzalar VCT-lərə tətbiq edilmir.³⁰ Məsələn, 2018-ci ildə VCT-nin illik maliyyə hesabatını təqdim etməməsinə görə cərimələndiyi bir işdən sonra (həmin işdə MN-in qərarı sonradan məhkəmələrdə ləğv edildi),³¹ ƏN hesabat dövründə heç bir VCT-ni cəzalandırmamışdır.³²

Qanunvericilik VCT-nin məhkəmə qaydasında məcburi ləğvi üçün müəyyən əsasları nəzərdə tutur. Bu əsaslara, məsələn, VCT-nin Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən göstərilən nöqsanı aradan qaldırmaması və bir il ərzində təşkilata iki dəfədən çox xəbərdarlıq

²⁵ Fokus qrup.

²⁶ İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 432-ci maddəsi.

²⁷ İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 465-ci maddəsi.

²⁸ İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 466.1-ci maddəsi.

²⁹ İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 403-cü maddəsi.

³⁰ Fokus qrup.

³¹ Məlumat Müşahidə Şurasının üzvlərindən biri tərəfindən təqdim edilmişdir.

³² 2019 və 2020-ci illər üçün VCT-lərin Dayanıqlılıq İndeksi; Ədliyyə Nazirliyindən MG Consulting MMC-yə 03 dekabr 2021-ci il tarixli məktub (müəlliflərin sərəncamındadır).

edilməsi³³ daxildir. Ədliyyə Nazirliyinin rəsmi statistikasına görə, 2017-2021-ci illərdə VCT-nin məcburi ləğvi halları qeydə alınmayıb.³⁴ Həmçinin Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən VCT-nin fəaliyyətinin dayandırıldığı barədə (yəni, üzvlər şikayət etdiyi təqdirdə üzvlərin hüquqlarının pozulmasına görə) heç bir məlumat qeydə alınmayıb. Məcburi ləğvetməyə dair qanunvericiliyə 2009-cu ildə *Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti Azərbaycanla qarşı* işdən sonra yenidən baxılıb və o, hazırda VCT-lər üçün ciddi problem yaratmır.

VCT-lər müvafiq qərarı Ədliyyə Nazirliyinə təqdim etməklə könüllü olaraq öz fəaliyyətlərini dayandırmaq barədə qərar verə bilərlər. Bu, onları müxtəlif dövlət orqanlarına müvafiq hesabatlar təqdim etmək vəzifəsindən azad edir.

Standart V. Dövlət VCT-lərin daxili işlərinə və fəaliyyətinə qarışmır.

İdarə heyətində dəyişiklik olduqda və ya sədr seçkiləri keçirildikdə hər dəfə hüquqi şəxslərin dövlət reyestrindən yeni çıxarışın alınması tələbi bu sənədin əldə edilməsində yaranan çətinliklər səbəbindən VCT-lərin fəaliyyətinə mane olmaqda davam edir. 2021-ci ilin iyul ayından etibarən Ədliyyə Nazirliyi VCT-lər üçün onlayn elektron pəncərə vasitəsilə bu çatışmazlığı aradan qaldırmaq üçün onlayn prosedur elan etdi, lakin 2021-ci ilin dekabrına qədər sistem hələ də modernləşmə mərhələsindədir.

ƏN VCT-lərin fəaliyyətinin öyrənilməsi qaydalarının,³⁵ habelə çirkli pulların yuyulması ilə bağlı qanunvericiliyin³⁶ şamil olunduğu VCT-lərdə yoxlamalar aparmaq səlahiyyətinə malikdir. VCT-ləri araşdırmaq səlahiyyətinə malik olan digər dövlət orqanları sırasına Vergilər Nazirliyi, Prokurorluq və Dövlət Məşğulluq Agentliyi daxildir. Ədliyyə Nazirliyi hər il yoxlanılacaq VCT-lərin siyahısını təsdiq edir və adətən qrantların, xidmət müqavilələrinin və ianələrin qeydiyyatını, çıxarışların etibarlılığını və digər məsələləri yoxlayır. Belə yoxlamalardan sonra Ədliyyə Nazirliyi VCT-yə xəbərdarlıq edə və ya cəza tətbiq edə bilər. 2020-ci ildə Ədliyyə Nazirliyi yalnız bir xəbərdarlıq edib ki,³⁷ bu da bütün əvvəlki illərlə müqayisədə ən aşağı rəqəmdir. 2021-ci il üçün heç bir məlumat yoxdur.

³³ VCT qanunvericiliyin tələbini pozduqda, məsələn, ünvan dəyişikliyi barədə Ədliyyə Nazirliyinə məlumat verilməməsi, təşkilatın illik toplantısının keçirilməməsi və s. kimi hallar olduqda ƏN tərəfindən xəbərdarlıq edilə bilər.

³⁴ Ədliyyə Nazirliyindən 25 aprel 2019-cu il tarixli məktub (müəlliflərin sərəncamındadır); həmçinin VCT-lərin Dayanıqlılıq İndeksi, 2020.

³⁵ "Qeyri-hökumət təşkilatlarının, xarici qeyri-hökumət təşkilatlarının filial və ya nümayəndəliklərinin fəaliyyətinin öyrənilməsi Qaydaları", Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin (ƏN) Kollegiyası tərəfindən 28 dekabr 2015-ci ildə təsdiq edilmişdir.

³⁶ "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2009-cu il.

³⁷ 2019 və 2020-ci illər üçün VCT-lərin Dayanıqlılıq İndeksi.

VCT-lərin fəaliyyəti üçün digər ciddi maneə ağır hesabat yüküdür. Məhdud maliyyə resursları və xarici grantların qeydiyyatının çətinliyi səbəbindən VCT-lər bütün hesabat öhdəliklərinin yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün daimi işçiləri (məsələn, hüquqşünaslar, mühasiblər, qaydalara riayət edilməsinə məsul işçilər və s.) işə götürə bilmirlər.³⁸ Beləliklə, VCT-lər yoxlamalar və onların fəaliyyətinin dayandırılmasına səbəb ola biləcək sonrakı cəzalar qarşısında köməksiz durumdadırlar.

1-ci sahə üzrə xüsusi tövsiyələr:

- Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin VCT-lər təsis etmək və onları idarə etmək hüquqları təmin edilsin.
- Müddətləri azaltmaqla və ƏN tərəfindən subyektiv yanaşmanı aradan qaldırmaqla VCT-lərin qeydiyyat proseduru sadələşdirilsin.
- Ölçüsü və dövryyəindən asılı olaraq VCT-lərin hesabat öhdəlikləri sadələşdirilsin.
- Regionlarda tədbirlərin keçirilməsi üçün icazə almaq tələbi ləğv edilsin.

³⁸ Ətraflı müsahibə, №4.

3.2 Bərabər rəftar

Sahə üzrə ümumi bal: **3.6** /7

Qanunvericilik: **3.8** /7

Praktika: **3.4** /7

Bərabər rəftar problemləli sahələrdən biri olmaqda davam edir. Hesabat dövründə bu sahədə heç bir dəyişiklik baş verməyib və vəziyyət əvvəlki dövrdəki kimidir. Həm qanunvericilikdə, həm də praktikada VCT-lərə qarşı ayrı-seçkilik mövcuddur. Məsələn, VCT-nin qeydiyyat proseduru kommersiya qurumlarına nisbətən daha ləng, daha mürəkkəb və daha az əlçatandır. Eynilə, VCT-lərin hesabat yükü kommersiya qurumlarının yükündən xeyli ağırdır.

Standart I. Dövlət bütün VCT-lərə kommersiya qurumları ilə bərabər münasibət göstərir.

Dövlət qeydiyyatı üçün dövlət rüsumuna gəldikdə, dövlət VCT-lərə kommersiya qurumları ilə bərabər münasibət göstərir. Təəssüf ki, qeydiyyat müddətinə gəlincə, burada bərabər rəftar yoxdur: kommersiya qurumlarının Vergi Xidmətində qeydiyyatı 1-3 gün, VCT-lərin isə Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatı 30 günə qədər vaxt aparır (hərçənd ki, praktikada bu, illərlə davam edə bilər). Kommersiya qurumlarının qeydiyyatından imtina yalnız nadir hallarda baş verir (məsələn, eyni hüquqi adı olan qurum artıq mövcud olduqda). Lakin VCT-lər üçün qeydiyyatdan imtinanın səbəbləri saysız-hesabsızdır (idarə heyətinin formalaşdırılması, VCT-nin missiyası, gəlir mənbələri və s. ilə bağlı məsələlər).

Bərabərsizliyin başqa bir nümunəsi hesabatlardır: VCT-lər üçün hesabat yükü kommersiya qurumlarına nisbətən xeyli ağırdır (məsələn, kommersiya qurumlarından fərqli olaraq, VCT-lərdən xidmət müqavilələrini qeydiyyatda aldırmaq və ya MN-ə illik maliyyə hesabatı təqdim etmək tələb olunur). Qeyd etmək lazımdır ki, VCT-lər ianə almaq və könüllülərin xidmətlərindən istifadə etmək hüququna malikdir, kommersiya qurumları isə bu hüquqlara malik deyil.

Hesabat dövründə VCT-lər üçün yoxlamaların tezliyi kommersiya qurumları ilə eyni olmuşdur. Eyni zamanda, VCT-lər kredit əldə etmək imkanından məhrumdurlar və bəzi banklar VCT-lər üçün biznes (debet və ya kredit) bank kartları vermir, kommersiya qurumları üçün isə bu məsələdə heç bir məhdudiyyət yoxdur.³⁹

Dövlət satınalmalarına gəldikdə, VCT-lər dövlət satınalmalarında kommersiya qurumları ilə bərabər şərtlərlə iştirak edə bilərlər. Məhdud maliyyə resurslarına görə

³⁹ Fokus qrup.

VCT-lər bəzən dövlət satınalma tenderlərində iştirak üçün tələb olunan depoziti qoya bilmirlər.⁴⁰

Narahatlıq doğuran digər məsələ ondan ibarətdir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinə əsasən, VCT-lər üçün cərimələr kommersiya qurumları və fiziki şəxslər üçün analoji hüquqpozmalara görə cərimələrlə müqayisədə xeyli yüksəkdir. VCT-lər barəsində yüksək cəzalar hüquqpozmaların xarakteri ilə müqayisədə həddindən artıq və qeyri-mütənasib görünür. Şübhəsiz ki, bu cür cəzalar kommersiya qurumları və fiziki şəxslər tərəfindən törədilən oxşar hüquqpozmalara görə cəzalarla müqayisədə ayrı-seçkilik xarakterli cəzalar kimi görünür.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər kommersiya qurumlarında təsisçi ola bilərlər, lakin VCT-nin təsisçisi olmaq üçün onların Azərbaycanda daimi yaşayış yeri olmalıdır. Analoji olaraq, istənilən əcnəbi vətəndaş kommersiya qurumlarına sərmayə qoya bilər, halbuki əcnəbinin VCT-yə ianə şəklində xaricdən maliyyə vəsaiti verməsi qadağandır. Eynilə, VCT-lərin xarici mənbədən alınan bütün gəlirlərini qeydiyyatla aldirmaları tələb olunur, kommersiya qurumlarının isə yalnız qrantları qeydiyyatla aldirmaları tələb olunur.

Standart II. Dövlət bütün VCT-lərlə onların yaradılması, qeydiyyatı və fəaliyyətlərinə münasibətdə bərabər rəftar edir.

Sosial xidmətlər göstərən təşkilatlar və gənclər təşkilatları hökumət tərəfindən insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən VCT-lərdən daha yaxşı münasibət görürlər. Bu cür əlverişli rəftar yerli VCT-lərlə müqayisədə xarici VCT-lərin təmsalında o qədər də nəzərə çarpmır. Bunu Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici VCT-lərin çox az olması ilə izah etmək olar.

Bəzi VCT-lər hökumətlə münasibətlərdə digərlərindən daha populyardırlar. Nəticədə bu qrup hökumətlə məsləhətləşmələrə daha tez-tez dəvət olunur və ya regionlarda tədbirlərin keçirilməsində daha az problemlə üzləşir.⁴¹ Nəticədə bəzi VCT-lər dövlət orqanları nəzdində yaradılmış çoxsaylı ictimai şuralarda təmsil olunur, digər VCT-lər isə heç birində təmsil olunmurlar.

2-ci sahə üzrə xüsusi tövsiyələr:

- VCT-lərə münasibətdə qeydiyyat prosesində və fəaliyyətləri zamanı kommersiya qurumları ilə müqayisədə bərabər rəftar təmin edilsin;
- Məsləhətləşmə proseslərində müxtəlif VCT-lərin bərabər iştirakı təmin edilsin.

⁴⁰ Məlumat Müşahidə Şurasının üzvlərindən biri tərəfindən təqdim edilmişdir.

⁴¹ Fokus qrup.

3.3 Maliyyəyə çıxış

Sahə üzrə ümumi bal: **3** /7

Qanunvericilik: **3.2** /7

Praktika: **2.8** /7

Əvvəlki illərlə müqayisədə bu sahədə ciddi dəyişiklik olmayıb. VCT-lərin xarici maliyyə mənbələrinə çıxışı məhdud olaraq qalır. Maliyyə vəsaitlərinin qeydiyyatı ilə bağlı qanunvericilikdə və praktikada həddindən artıq tələblər var. Xarici mənbədən əldə edilən istənilən gəlirin ƏN-də qeydiyyatı tələb olunur. Bu, VCT-lərin əcnəbi müştəri ilə xidmət müqavilələrinə də aiddir ki, bu da Azərbaycan üçün unikal praktikadır.

Azərbaycanda bir sıra dövlət maliyyələşdirmə mexanizmləri, o cümlədən birbaşa subsidiyalar, sosial müqavilələr, eləcə də müxtəlif dövlət orqanlarının qrantları mövcuddur. Həmçinin VCT-lər iqtisadi fəaliyyətlərdən gəlir əldə edər, ianələr və üzlük haqları ala bilərlər.

Standart I. VCT-lər öz məqsədlərinə çatmaq üçün maliyyə və maddi mənbələr axtarmaqda, əldə etməkdə və istifadə etməkdə sərbəstdirlər.

2021-ci ilin oktyabr ayına olan məlumata görə, Azərbaycanda VCT-lər üçün artıq 18 dövlət donoru var (yeniləri bunlardır: Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və s.). Onların arasında ən iriləri QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurası⁴² (onun yenidən təşkil edildiyi 2021-ci il istisna olmaqla – həmin il Prezidentin fərmanı ilə onun hüquqi statusu dəyişdirildi, öhdəlik və hüquqları genişləndirildi⁴³ və müvafiq olaraq, qrantların verilməsi 2021-ci ilin dekabrınadək dayandırıldı), Gənclər Fondu,⁴⁴ Kütləvi İnformasiya Vasitələrinə Dəstək Fondu⁴⁵ və Elmin İnkişafı Fondudur.⁴⁶ Digər dövlət donorları sırasına, məsələn, Təhsil Nazirliyi, Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi, Mədəniyyət Nazirliyi və s. daxildir.

VCT-lərə “sosial sifarişlər” yalnız Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən verilir ki, bu da əsasən bəzi sosial xidmətlərin VCT-lərə həvalə edilməsindən ibarətdir. 2020-ci ildə sosial xidmət müqavilələri bağlamaq üçün ən azı üç təklif olmuşdur. Məhdud sayda VCT adətən bir sahəyə (məsələn, qayğı mərkəzləri) yönələn

⁴² O, 2018-ci ildə 576, 2019-cu ildə 568, 2020-ci ildə isə 505 layihəni maliyyələşdirib; bax: <http://cssn.gov.az/news.php?id=3648&lang=az> and CSOSI 2019 and 2020. (keçidə sonuncu dəfə 02 noyabr 2021-ci ildə baxılmışdır)

⁴³ <https://president.az/articles/51178>.

⁴⁴ O, 2018-ci ildə VCT-lərə ümumi büdcəsi 683,500 AZN təşkil edən 99 qrant vermişdir (burada fiziki şəxslərə verilən qrantlar nəzərə alınmır); bax: <https://youthfoundation.az/42251>.

⁴⁵ <http://kivdf.gov.az/>.

⁴⁶ <http://www.sdf.gov.az/az/generic/news/Detail/238>.

bu cür müqavilələrdən faydalanır. Bu “sifarişlərin” məbləğləri adətən keçmiş QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurasının verdiyi orta qrant məbləğindən yüksək olmuşdur.

2019-cu ilin yanvar ayından qüvvəyə minmiş Vergi Məcəlləsinə dəyişikliklər VCT-lər tərəfindən sosial müəssisələrin yaradılması və fəaliyyəti üçün əlverişli mühit yaratmışdır. Məsələn, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal edən sosial müəssisələr 2018-ci ildən 5 il müddətinə gəlir vergisindən azad edilmişdir. VCT-lər üçün digər gəlir kanalı isə Vergi Məcəlləsində elm, təhsil, səhiyyə, idman və mədəniyyət sahələrində fəaliyyət göstərən VCT-lər üçün kommersiya şirkətlərindən 10 faiz gəlir vergisi tutulmasını nəzərdə tutan yeni müddədir. Nazirlər Kabineti VCT-lərlə məsləhətləşmə aparmadan bu vəsaitlərin bölüşdürülməsi mexanizmini 12 mart 2020-ci il tarixində təsdiq edib (Qərar № 88⁴⁷). Nəticədə, kommersiya qurumlarından vəsaiti yalnız mədəniyyət sahəsində olan VCT-lər ala biləcəklər, çünki meyarlar ağır və əsasən dövlət mülkiyyətində olan qurumlara yönəlik olduğundan sosial, elm, təhsil və idman sahələri üzrə meyarlara cavab vermək bu cür VCT-lər üçün qeyri-mümkün idi.⁴⁸

İctimai birliklər üzvlük haqlarından gəlir əldə edə bilər, lakin üzvlük haqlarının gəlir vergisindən azad edilməsinə baxmayaraq, nadir hallarda bundan istifadə edirlər.

İanələrlə bağlı məhdudiyyətlər bəzi VCT-lərin fəaliyyətinə ciddi şəkildə mane olur, belə ki: a) anonim ianələr qadağandır; b) əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin ianələri qadağandır; c) 200 AZN-dən artıq nağd pul ianələri qadağandır; d) hər donorun pasport məlumatları hətta 20 sentlik ianə üçün də qeyd olunmalı və Maliyyə Nazirliyinə təqdim edilməlidir; və e) qanunda xeyriyyə təşkilatı statusunun əldə edilməsi üçün aydın prosedurun olmamasına baxmayaraq, yalnız xeyriyyə təşkilatları⁴⁹ nağd ianə ala bilərlər.⁵⁰ 2020-ci ildə parlament komitəsində “Xeyriyyəçilik fəaliyyəti haqqında” qanun layihəsinin hazırlanması üçün işçi qrupu yaradılsa da, sonrakı müzakirələrdən ictimaiyyət məlumatlı deyil, qanun layihəsi ictimaiyyət üçün açıq olmayıb və bununla bağlı heç bir əlavə qərar qəbul edilməyib.⁵¹

Üzvlük haqları, ianələr və qrantlar Vergi Məcəlləsinə uyğun olaraq gəlir vergisindən azaddır. Bu azadolmadan yararlanma bilmək üçün ianələr və qrantlar Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatda alınmalıdır ki, bu da ən azı xarici qrantlarla bağlı asan deyil. Eyni zamanda, onların qeydiyyatda alınmamasına görə yüksək cərimələr var. Qanunvericilikdə natural formada ianələrin adekvat tənzimlənməsi mövcud deyil.

⁴⁷ <https://nk.gov.az/az/document/4325/>

⁴⁸ <https://csometer.info/sites/default/files/2020-11/CSO-Meter-Country-Update-Azerbaijan-2020-English.pdf>.

⁴⁹ Azərbaycanda xeyriyyə təşkilatı statusunun alınması proseduru yoxdur. Praktikiada nizamnamə məqsədləri “xeyriyyəçiliyi” özündə ehtiva edən VCT-lər “xeyriyyə təşkilatı” adlanır.

⁵⁰ QHT-lər haqqında qanunun 24-1-ci maddəsi, inzibati Xətalər Məcəlləsinin 465-ci maddəsi.

⁵¹ <https://apa.az/az/xeber/daxili-siyaset/Xeyriyyecilik-faliyyti-haqqinda-haqqinda-qanun-layihesinin-hazirlanmasi-ucun-lsci-Orupu-yaradilib-604584>.

İanə qutuları və kraudfanding (kütləvi maliyyələşmə) vasitəsilə ianələrin alınması Azərbaycan qanunvericiliyində tənzimlənmir və bu mexanizmlər Azərbaycanda VCT-lər üçün əsasən naməlumdur. VCT-lər xarici kraudfanding platformalarında vəsait toplaya bilər, lakin praktiki problemlərə və marağın olmamasına gətirib çıxaran qeyri-müəyyənliklər səbəbindən onları yerli istifadə üçün qeydiyyatdan keçirə biləcəklərinə zəmanət yoxdur. Həmçinin SMS-xeyriyyəçilik də olduqca nadir haldır. Azərbaycanda faiz xeyriyyəçiliyi və ya lotereyalardan gəlir kimi məsələlər barədə müddəalar yoxdur.

VCT-lərin xaricdə bank hesabları açmasına heç bir maneə yoxdur. Yerli banklara gəldikdə isə, onlar VCT-lərə öz qrant vəsaitlərinə çıxış imkanı verməzdən əvvəl qrantın qeydiyyatını yoxlayırlar. Bu, təkcə xarici qrantlara deyil, bütün qrantlara aiddir.

Vurğulamaq lazımdır ki, 200 AZN-dən çox nağd ianələrin alınmasına görə cərimələr VCT-lərin belə ianələr vasitəsilə topladıqları məbləğlərə qeyri-mütənasibdir (cərimə 10.000 AZN-ə qədərdir, təxminən 5.000 avroyadək).⁵² Son üç ildə buna görə heç bir cəza tətbiq edilməmişdir.⁵³ Qeydiyyatdan keçmiş VCT-lərin öz adlarına bank hesabları açmaqda heç bir problemləri yoxdur. Təcrübədə bəzi özəl banklar VCT-lər üçün bizneslə müqayisədə daha yüksək haqq alırlar.⁵⁴ Digər çətinlik bütün hüquqi şəxslərə şamil olunan kassa əməliyyatları üçün limitdir (ayda 15.000azn).⁵⁵

Standard II. Yerli mənbələrlə müqayisədə xarici və beynəlxalq mənbələrdən əldə edilmiş maliyyə və maddi resurslara fərqli yanaşma mövcud deyil.

2014-cü ildən bəri qanunvericilikdə bir sıra məhdudlaşdırıcı müddəalar (yəni donorun Azərbaycanda nümayəndəliyi olmalı, ƏN ilə xüsusi müqavilə imzalamalı, layihənin maliyyə-iqtisadi əsaslandırılmasını təqdim etməlidir) VCT-lərin xarici qrant, ianə və xidmət müqavilələrinə çıxışına ciddi şəkildə maneə yaradıb. Hesabat dövründə Azərbaycanda yalnız bir neçə xarici qrant, o cümlədən Yaponiya səfirliyi, Aİ, BMT, ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi (USAID) və digər donorların qrantları qeydə alınıb.

Xidmət müqaviləsinin qeydiyyatı qrantdan daha asan olsa da, Avropada belə bir tələb olduqca qeyri-adi haldır. Belə müqavilələrdə yalnız sübutlarla təsdiqlənən xərclərdən sonrakı məbləğ vergiyə cəlb edilir. Azərbaycanda əcnəbi vətəndaşların və ya qeydiyyatı olmayan xarici hüquqi şəxslərin ianələri qadağandır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan qanunvericiliyində xaricdən maliyyə almağa görə cinayət təqibi nəzərdə tutulmayıb. Eyni zamanda, xarici qrantları alanlara adətən mənfi münasibət bəslənilmir. 2017-2021-ci illər ərzində xaricdən maliyyələşən

⁵² İnzibati Xətlər Məcəlləsi, 2015-ci il, 466.2-ci maddə.

⁵³ Ədliyyə Nazirliyindən MG Consulting MMC-yə 03 dekabr 2021-ci il tarixli məktub (müəlliflərin sərəncamındadır).

⁵⁴ Məsləhət Şurası Müzakirəsi, 19 yanvar 2022-ci il.

⁵⁵ Ibid.

təşkilatların dövlət tərəfindən dəstəklənən mediada və ya hökumət tərəfindən damğalanması və ya hücumla məruz qalması halları baş verməyib.

3-cü sahə üzrə xüsusi tövsiyələr:

- Qrant və ianələrin qeydiyyatı sadələşdirilsin (məsələn, qeydiyyat üçün qərarlarda subyektivlik aradan qaldırılsın, asanlıqla əlçatan olması üçün prosesin rəqəmsallaşdırılması və s.);
- Xidmət müqavilələrinin qeydiyyatla alınması tələbi ləğv edilsin;
- Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin VCT-lərə ianə vermək hüququ təmin edilsin;
- İanə qutularının istifadəsinin tənzimlənməsi üçün hüquqi baza təmin edilsin və donorun müəyyən edilməsini çətin və ya qeyri-mümkün edə biləcək digər mexanizmlərin istifadəsinə icazə verilsin;
- Kiçik ianələr barəsində hesabat vermək tələbi aradan qaldırılsın (məsələn, hər donor və hər il üzrə 200 AZN);
- Kiçik ianələrin anonim qaydada verilməsinə qoyulan qadağa ləğv edilsin (məsələn, hər donor və hər il üzrə 200 AZN).

3.4 Dinc toplaşmaq azadlığı

Sahə üzrə ümumi bal: **3.8** /7

Qanunvericilik: **4.4** /7

Praktika: **3.3** /7

Azərbaycanda dinc toplantılar üçün konstitusiyə təminatı var. Buna baxmayaraq, bu məsələ beynəlxalq təşkilatların nöqteyi-nəzərinə görə həssas mövzu olaraq qalır. VCT-lərin sərbəst toplaşmaq azadlığı qanunla məhdudlaşdırılmasa da, onlar praktikada ciddi maneələrlə üzləşirlər. VCT-lər paytaxt Bakıda dinc toplaşmaq hüququndan regionlara nisbətən daha çox istifadə edirlər. Bu, regionlarda tədbirlərin keçirilməsi üçün icazə almaq kimi qeyri-rəsmi tələblə bağlıdır.

Eyni zamanda, həm Bakıda, həm də regionlarda dövlət məkanlarının VCT-lərə ödənişsiz və ya güzəştli qiymətlərlə icarəyə verilməsi təcrübəsi mövcuddur.

Standart I. Hər kəs toplantılar təşkil etmək və onlarda iştirak etməklə dinc toplaşmaq azadlığı hüququndan sərbəst şəkildə istifadə edə bilər.

Fərdlərin və qrupların, o cümlədən VCT-lərin ayrı-seçkilik qoyulmadan dinc toplaşmaq azadlığı hüququ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə (49-cu maddə), habelə ölkənin BMT, Avropa Şurası, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatına (ATƏT) üzvlüyü və əsas beynəlxalq və regional insan hüquqları müqavilələrinə⁵⁶ qoşulması vasitəsilə üzərinə götürdüyü öhdəlikləri ilə, eləcə də “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Qanunun 1-ci maddəsi ilə təmin edilir.⁵⁷

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası⁵⁸ hər kəsin başqaları ilə birlikdə müvafiq dövlət orqanlarını qabaqcadan xəbərdar etməklə, ictimai qaydanı və ya ictimai əxlaqı pozmamalı şərtlə, dinc, silahsız yığışmaq, yığıncaqlar, mitinqlər, nümayişlər, küçə yürüşləri keçirmək, piketlər düzəltmək hüququna təminat verir (49-cu maddə). 2016-cı ildən etibarən ictimai toplantıların ictimai qaydanı və ictimai əxlaqı pozmamasını nəzərdə tutan tələb mövcuddur.⁵⁹ Lakin “ictimai qayda” və “ictimai əxlaq” müəyyən edən hüquq normaları yoxdur. Eyni zamanda, 18 yaşına çatmamış şəxslər valideynlərinin və ya digər qanuni nümayəndələrinin yazılı razılığı olmadan və

⁵⁶ İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası, 25 dekabr 2001-ci ildə ratifikasiya edilib, 10-cu maddə, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf.

⁵⁷ “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Qanun, 13 noyabr 1998-ci il, <http://www.e-qanun.az/framework/3229>.

⁵⁸ Azərbaycan Konstitusiyası, 12 noyabr 1995-ci il, 26 sentyabr 2016-cı il tarixli referendumla edilmiş son dəyişikliklərlə, <http://e-qanun.az/framework/897>.

⁵⁹ 2016-cı il sentyabrın 26-da keçirilmiş ümumxalq səsverməsinə (referenduma) yekun vurulması və yekunların elan edilməsi haqqında Mərkəzi Seçki Komissiyasının qərarı, <http://e-qanun.az/framework/33891>.

fəaliyyət qabiliyyəti məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarı əsasında məhdudlaşdırılmış şəxslər himayəçilərinin yazılı razılığı olmadan dinc toplantının təşkilatçısı ola bilməzlər.⁶⁰

“Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Qanunun 7-ci maddəsinə əsasən,⁶¹ “sərbəst toplaşmaq azadlığı yalnız qanunda nəzərdə tutulan və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallarda, milli təhlükəsizlik və ya ictimai təhlükəsizlik mənafeləri üçün, iğtişaşların və ya cinayətin qarşısının alınması, sağlamlığın və mənəviyyatın, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün məhdudlaşdırıla bilər”. Göründüyü kimi, “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Qanunun 7-ci və 8-ci maddələri toplantının məhdudlaşdırılması, qadağan edilməsi və ya dayandırılmasının əsaslarını aydın şəkildə müəyyən edir.

Təsadüfi (spontan) toplantılara gəlincə, yazılı bildirişin təqdim edilməsi tələb olunmur (“Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Qanunun 5-ci maddəsi), lakin onlar Qanunun 7 və 8-ci maddələrində göstərilən tələblərə uyğun olaraq məhdudlaşdırıla və ya dayandırıla bilər.

Praktikada sərbəst toplaşmaq azadlığı Azərbaycanda həssas məsələdir və BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsi⁶² və BMT-nin İnsan hüquqları müdafiəçiləri üzrə xüsusi məruzəçisi⁶³ də daxil olmaqla beynəlxalq təşkilatlarda narahatlıq doğuran mövzudur, belə ki, onlar dinc toplantıların keçirilməsinə icazə verməkdən əsassız imtinalar və belə toplantıların dağıdılması halları barədə məlumat veriblər. Lakin bunlar əsasən siyasi partiyalara aiddir, vətəndaş cəmiyyətinə isə daha az dərəcədə aiddir, hərçənd ki, bu sahədə VCT-lər hələ də texniki problemlərdən azad deyillər. İcazəsiz mitinqlərdə iştirak edən insanlar dindirilmək üçün polis bölməsinə gətirilə bilər, lakin praktikada bu, məhdud sayda fəallara münasibətdə baş verir.

Standard II. Dövlət dinc toplantılara şərait yaradır və onları qoruyur.

Dinc toplantıların təşkilatçılarının toplantı barədə 5 iş günü qabaqcadan səlahiyyətli orqanlara məlumat vermələri tələb olunur ki, bu da praktikada icazənin alınması tələbi kimi şərh olunur (praktikada çox vaxt icazə verməkdən imtina edilir).⁶⁴ Eyni qanun icazə verməkdən imtina üçün əsasları nəzərdə tutur (7-9-cu maddələr), imtina qərarına riayət edilməməsi cinayət əməlidir və iki ilədək azadlıqdan məhrum etmə ilə

⁶⁰ “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Qanunun 6-cı maddəsi.

⁶¹ “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Qanun, 13 noyabr 1998-ci il, <http://www.e-qanun.az/framework/3229>.

⁶² İnsan Hüquqları Komitəsinin Azərbaycanın dördüncü dövrü hesabatı üzrə yekun qeydləri (CCPR/C/AZE/CO/4), noyabr 2016-cı il.

⁶³ İnsan hüquqları müdafiəçilərinin vəziyyəti üzrə xüsusi məruzəçinin Azərbaycana səfərinə dair məruzəsi (A/HRC/34/52/Add.3), fevral 2017-ci il.

⁶⁴ “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Qanunun 5-ci maddəsi.

cəzalandırılır.⁶⁵ “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Qanuna uyğun olaraq dövlət tərəfindən icazə verilmiş yığıncaq, mitinq, nümayiş, küçə etirazı və piketlərin keçirilməsinin qarşısının alınması İnzibati Xətlər Məcəlləsinin⁶⁶ 180-ci maddəsinə uyğun olaraq fiziki şəxslərə 500-3000 manat (təxminən 270 avrodan 1600 avroyadək), hüquqi şəxslərə isə 15.000 manatdan 30.000 manata qədər (təxminən 7.900 avrodan 15.800 avroyadək) cərimə tətbiq edilməsinə səbəb ola bilər. Dövlət orqanlarının dinc toplantılarla bağlı qərarlarına sonradan məhkəmə tərəfindən yenidən baxıla bilər (“Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Qanunun 11-ci maddəsi). Məhkəmə prosesləri müəyyən vaxt apardığından, məhkəmə baxışının toplantının planlaşdırıldığı tarixdən əvvəl baş tutması ehtimalı azdır. Dinc toplantılarla bağlı dövlət orqanlarının qərarlarını mübahisələndirmək üçün müxtəlif hüquqi mexanizmlər mövcuddur.⁶⁷

Aşağıda 3-cü standartla bağlı müzakirədə qeyd edildiyi kimi, VCT-lərin toplaşmaq hüququ böyük şəhərlərdə və toplaşmanın olduqca mürəkkəb prosedur olduğu bölgələrdə fərqli şəkildə şərh olunur. Həqiqətən də, bir çox regional VCT-lər təsdiq etdilər ki, Prezident Administrasiyasından regionlarda tədbir keçirmək üçün icazə kifayət qədər tez biz zamanda verilir, halbuki onun yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən icra olunma səviyyəsində hələ də problemlər var. Toplantıların təşkil edilməsi və ya əlaqələndirilməsi üçün istifadə edilən internet rabitəsinə müharibə zamanı müvəqqəti məhdudiyyətlər qoyulmuşdu.

Standart III. Dövlət dinc toplantıların təşkilatçıları və ya iştirakçılarının üzərinə gərəksiz öhdəliklər qoymur.

Yuxarıda qeyd edilən (VCT-lərin iştirak etmədiyi) ictimai mitinqlərdən başqa, qanun VCT-lərin təşkil etdiyi tədbirlər barədə hökumətə məlumat verilməsini tələb etmir. Buna baxmayaraq, bütün rayonlarda icra hakimiyyətləri tərəfindən qeyri-rəsmi “icazə” sistemi tətbiq edilir. VCT-lər milli hakimiyyət orqanına və ya bəzi hallarda Prezident Administrasiyasına müraciət etmək məcburiyyətində qalırlar ki, o da sonradan VCT tədbirinin təşkilinə razılıq verdiyi barədə yerli icra hakimiyyəti orqanlarına məlumat verir. Bu müraciətləri dövlət orqanları öz mülahizələri əsasında rədd edə bilirlər. “İcazələr” sisteminin birbaşa təsiri ondan ibarətdir ki, bəzən cavab çox gec gəlir və bu, VCT-lərin fəaliyyətinə xələl gətirir və onların işinin keyfiyyətinə təsir göstərir.⁶⁸ Həmçinin VCT-lər tərəfindən verilən məlumatlara əsasən dövlət orqanlarının digər dövlət qurumlarına inamsızlığı mövcuddur, belə ki, regionlarda

⁶⁵ Cinayət Məcəlləsi, maddə 169.1.

⁶⁶ İnzibati Xətlər Məcəlləsi, 29 dekabr 2015-ci il, <http://e-qanun.az/code/24>.

⁶⁷ İnzibati Prosessual Məcəllə, 7 aprel 2017-ci ildə edilmiş son dəyişikliklərlə, <http://e-qanun.az/code/20>.

⁶⁸ Fokus qrup.

“icazə” praktikası hökumət donorları tərəfindən verilən və Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən müvafiq qaydada qeydə alınan qrantlara da tətbiq edilir.⁶⁹

VCT tədbirlərinin keçirilməsi üçün “icazələrin” alınması ilə bağlı heç bir xərc nəzərdə tutulmayıb və buna əməl edilməməsinə görə hər hansı hüquqi sanksiyalar tətbiq edilmir. Bununla belə, icazəsiz tədbirlər təşkilatçılara qarsı hüquqa zidd təzyiqlərlə nəticələnə bilər. Paytaxt Bakıda, Mingəçevir və ya Gəncə kimi digər böyük şəhərlərdə bu təcrübə tətbiq edilmir və VCT-lər ünvanlı dövlətlərdən və ya sosial mediadan istifadə edərək ictimai tədbirlər təşkil etməkdə sərbəstdirlər.

COVID-19 pandemiyası dövründə tətbiq edilən məhdudiyyətlərindən əvvəl dövlət qurumlarının tədbirlər keçirmək üçün VCT-lərə ödənişsiz yerlər təklif etməsi (məsələn, Olimpiya kompleksləri, H. Əliyev mərkəzləri, Gənclər mərkəzləri və Ailə, Qadın, Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin nəzdindəki qadın resurs mərkəzləri) halları barədə məlumatlar vardı ki, bu da xoş niyyət və ya vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlıq etmək istəyi, ya da VCT-lərin fəaliyyətini nəzarətdə saxlamaq üçün bir vasitə kimi şərh edilə bilər. Karantin qaydalarının yumşaldılması ilə bu təcrübə bərpa olunur.

Standard IV. Hüquq-mühafizə orqanları dinc toplantıları dəstəkləyir və nümayəndələrinin hərəkətlərinə görə cavabdehlik daşıyırlar.

“Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında» Qanunda (14-cü maddə) dinc toplantılar zamanı güc tətbiq edilməsi ilə bağlı dəqiq qaydalar mövcuddur. Bununla belə, müvafiq “icazə” alınmadan keçirilən VCT tədbirlərinin hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən dağıdılması halları qeydə alınmayıb. Adətən hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarını geyimindən tanımaq olur, lakin mülki geyimdə olan əməkdaşlar da olur.

4-cü sahə üzrə xüsusi tövsiyələr:

- Qanuna dəyişikliklər edilsin və dinc toplantıların keçirilməsinə icazədənsə, əvvəlcədən məlumatlandırma praktikası tətbiq edilsin;
- VCT-lərə hakimiyyət orqanlarının dinc toplantılara icazə verməyən qərarlarından operativ şikayət etmək imkanı vermək üçün həmin qərarlara məhkəmə tərəfindən baxılması prosesi sürətləndirilsin.

⁶⁹ Fokus qrup.

3.5 Qərarların qəbulunda iştirak etmək hüququ

Sahə üzrə ümumi bal: **4.6** /7

Qanunvericilik: **5** /7

Praktika: **4.1** /7

Azərbaycanda VCT-lərin qərarların qəbulunda iştirakı üçün çoxsaylı vasitələr mövcuddur. Bunların ən geniş yayılmış formaları işçi qruplarında, ictimai şuralarda və ictimai müzakirələrdə VCT-lərin iştirakıdır. Bununla belə, elə hallar olur ki, VCT-lərə birbaşa təsir göstərən qərarlarla bağlı onlarla məsləhətləşmələr aparılmır. Dövlət orqanları qanun layihələrini ictimaiyyətə açıqlamadıqda və ya VCT-lərlə paylaşmadıqda həmin layihələri əldə etmək, bir qayda olaraq, VCT-lər üçün asan olmur. Bu sahədə ayrı-ayrı dövlət orqanlarının təcrübəsi də fərqlənir. Nazirlər Kabinetinin qərarlarının qəbul edilməsi prosesinə VCT-lərin cəlb edilməsi ilə bağlı xüsusi problem mövcuddur, çünki bu prosesdə VCT-lərlə demək olar ki, heç vaxt məsləhətləşmələr aparılmır.

Standard I. Hər kəs qərarların qəbulunda iştirak etmək hüququna malikdir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ölkə vətəndaşlarının qərarların qəbulu prosesində birbaşa və seçilmiş nümayəndələr vasitəsilə iştirak etmək hüququnu təmin edir.⁷⁰ Vətəndaşların “cəmiyyətin və dövlətin siyasi həyatında maneəsiz iştirak etmək hüququ vardır”⁷¹ (maddə 54.1) və bu, ölkənin beynəlxalq öhdəliklərinin tərkib hissəsini təşkil edir.⁷² Bundan başqa, bu hüquq Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında Qanunda⁷³ və xüsusilə, son dövrlərdə qəbul edilmiş “İctimai iştirakçılıq haqqında” Qanunda⁷⁴ ətraflı şəkildə öz əksini tapıb. Vətəndaşların və VCT-lərin qərarların qəbulu prosesində iştirakı üçün qanunvericilik bazasında bir sıra mexanizmlər müəyyən edilib ki, buraya ictimai şuralar, ictimai dinləmələr və müzakirələr, qanunvericilik layihələrinin ictimai müzakirəsi, qanunvericilik layihələrinə dair yazılı rəylərin təqdim edilməsi, habelə ictimai rəyin öyrənilməsi daxildir. Qanunvericilik layihələrinin ictimai müzakirəsi “İctimai iştirakçılıq

⁷⁰ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 1, 2, 50, 54, 55, 57, 58, 94, 96 və 130-cu maddələr, 27 noyabr 1995-ci il, 26 sentyabr 2016-cı il tarixli referendumla edilmiş son dəyişikliklərlə, <http://e-qanun.gov.az/framework/897>.

⁷¹ Konstitusiya, maddə 54.1.

⁷² Azərbaycan Respublikasının “Ətraf mühit ilə bağlı məsələlərdə məlumatın əldə edilməsi, ictimaiyyətin qərar qəbul edilməsində iştirakı və ədalət məhkəməsinin açıq keçirilməsi haqqında” BMT-nin Konvensiyasına (Orxus Konvensiyası) qoşulması barəsində Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 9 noyabr 1999-cü il, <http://e-qanun.gov.az/framework/5205>.

⁷³ “Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında” Qanun, 13 iyun 2000-ci il, <http://e-qanun.gov.az/framework/511>.

⁷⁴ “İctimai iştirakçılıq haqqında” Qanun, 2014-cü il iyunun 1-də qüvvəyə minmişdir, <http://e-qanun.gov.az/framework/26879>.

haqqında” Qanunun 18-ci maddəsinə uyğun olaraq parlament (Milli Məclis) tərəfindən təşkil edilir. Bu Qanun qəbul edilməzdən əvvəl vətəndaş cəmiyyəti tərəfindən geniş müzakirə edilib.⁷⁵ Digər normativ-hüquqi aktlarda daha konkret mexanizmlər nəzərdə tutulur, məsələn, referendum, rəy sorğusu, məhəllə komitələri (yerli səviyyədə fəaliyyət göstərirlər) və vətəndaşların müraciətləri,⁷⁶ hərçənd ki, bu mexanizmlər vasitəsilə VCT-hökumət əməkdaşlığı nümunələri məlum deyil.

“İctimai iştirakçılıq haqqında” qanunda vətəndaşların və vətəndaş cəmiyyəti institutlarının hökumət qərarlarının qəbulunda aşağıdakı üsullarla iştirakı nəzərdə tutulur: 1) dövlət həyatının və ictimai həyatın müxtəlif sahələrində dövlət siyasətinin hazırlanması və həyata keçirilməsi; 2) ümummilli və yerli səviyyələrdə qərarların qəbul edilməsi; 3) mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti və özünüidarə orqanlarının fəaliyyəti üzərində ictimai nəzarətin təşkil edilməsi; 4) dövlət orqanlarının cəmiyyətlə məsləhətləşmələri; 5) ictimai rəyin nəzərə alınması; 6) ictimai rəyin öyrənilməsi; 7) qanunvericilik layihələrinin ictimai müzakirəsi; və 8) yazılı məsləhətləşmələr.

Qanun dövlət orqanlarının ictimai şura yaratmasını onların vəzifəsi kimi deyil, hüququ kimi müəyyən edir; buna görə də, 19 dövlət orqanı ictimai şura yaradıb⁷⁷ və bundan əlavə regionlarda yerli icra hakimiyyəti orqanları yanında 10-dan artıq ictimai şura mövcuddur.⁷⁸ İctimai Şuraların yaradılması prosesinə başlayan dövlət orqanlarına ən son misal olaraq Dövlət Reklam Agentliyini və Mədəniyyət Nazirliyini göstərmək olar.

VCT-lərin məsləhətləşmələrə cəlb edilməsi praktikası tədricən genişlənir. Doğrudur, bəzi dövlət orqanları digərlərinə nisbətən müzakirələrə daha açıqdırlar⁷⁹ və geniş müzakirələr təşkil edirlər, həmin müzakirələr o cümlədən, Azərbaycanın sınaqdan çıxmış mexanizmi olan Açıq Hökumətin Təşviqinə dair Hökumət-Vətəndaş Cəmiyyəti Dialoqu Platforması (Açıq Hökumət Tərəfdaşlığı (AHT) Platforması) vasitəsilə keçirilir.

⁷⁵ Qərb-Şərq İdarəetmə İnstitutunun (EWMI) Azərbaycanda Sosial-iqtisadi İnkişaf Fəaliyyətləri (SEDA) proqramı və QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurası tərəfindən keçirilmiş “İctimai iştirakçılıq: hüquqi və praktiki məsələlər” mövzusunda milli konfrans, Gəncə, 13 noyabr 2014-cü il, <https://ewmi.org/News/SEDANov2014>; Qeyri-Kommersiya Hüququ üzrə Avropa Mərkəzi (ECNL), Azərbaycan Milli QHT Forumu, Qeyri-Kommersiya Hüququ üzrə Beynəlxalq Mərkəz (ICNL) və “Counterpart International” təşkilatı tərəfindən keçirilmiş “Dövlət siyasətində vətəndaş iştirakçılığı: bu nə üçün əhəmiyyətlidir?” mövzusunda konfrans, Bakı, 24 noyabr 2014-cü il, <http://ecnl.org/conference-on-citizen-participation-held-in-azerbaijan-2/>.

⁷⁶ Referendum haqqında Qanun, 30 dekabr 1997-ci il, <http://www.e-qanun.az/framework/4604>; “Bələdiyyələrin məhəllə komitələri haqqında Nümunəvi Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə” Qanun, 8 may 2001-ci il, http://www.e-qanun.az/alpdata/framework/data/3/f_3547.htm; “Vətəndaşların müraciətləri haqqında” Qanun, 30 sentyabr 2015-ci il, <http://www.e-qanun.az/framework/31281>.

⁷⁷ Məsələn, Ədliyyə Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Gənclər və İdman Nazirliyi, Daxili İşlər Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, Dövlət Miqrasiya Xidməti, Dövlət İmtahan Mərkəzi, ASAN və s.

⁷⁸ www.ictimaishura.az.

⁷⁹ Fokus qrup.

Platforma 2016-cı ildə yaradılmış 10 dövlət orqanını və 44 VCT-ni özündə birləşdirir.⁸⁰ Məsələn, Dövlət Gömrük Komitəsi,⁸¹ Dövlət Miqrasiya Xidməti və s.

Elə hallar olub ki, qanunvericilik aktı maraqlı tərəflərlə müzakirə aparılmadan qəbul edilib və sonradan ləğv olunub, çünki onun praktikada tətbiqi, demək olar ki, qeyri-mümkün olub.⁸²

Standart II. Dövlət siyasətinin hazırlanması, həyata keçirilməsi və monitorinqində VCT-lərin mütəmadi, açıq və səmərəli iştirakına şərait yaradan aydın, sadə və şəffaf mexanizmlər və prosedurlar mövcuddur.

Parlament (*Milli Məclis*) qanun layihəsinin parlamentdə birinci oxunuşuna qədər üç ay müddətində öz internet saytı vasitəsilə bütün maraqlı tərəflərin rəy və təkliflərini toplamaq vəzifəsini daşıyır.⁸³ Həmçinin “İctimai iştirakçılıq haqqında” Qanunda siyasətin həyata keçirilməsi, monitorinqi və qiymətləndirilməsi prosesində məşvərətçi qurumlar vasitəsilə VCT-lərin iştirakının təmin edilməsi nəzərdə tutulur. Lakin bu qanunda ictimai iştirakçılığın səmərəliliyini azaldan bəzi müddəaların olması, eləcə də real mexanizmlərin təmin edilməsi üçün bir çox yardımçı normativ hüquqi aktların olmaması ictimai iştirakçılığın praktikada tətbiqinə çoxlu problemlər yaradır.⁸⁴ Bəzi uğurlu mexanizmlər vardır ki, VCT-lərin müəyyən məhdud təsirə malik olmasına imkan verir, məsələn, Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiyanın⁸⁵ və Ombudsman yanında Milli Preventiv Qrupun⁸⁶ nəzdində qanunvericilik üzrə fəaliyyət göstərən işçi qruplarında VCT nümayəndələrinin iştirakı; dövlət orqanlarının elektron xidmətləri tətbiq etmələrini monitorinq edən səmərəli mexanizm olan ASAN⁸⁷ yanında

⁸⁰ AHT Platformasına yeni üzvlər qəbul edilib, 3 yanvar 2019-cu il tarixli məlumat, <http://ogp.org.az/az/index.php/2019/01/03/azerbaycan-aci-q-hokumet-platformasına-yeni-uzvler-qebul-edilib/>.

⁸¹ “Gömrük orqanlarının fəaliyyətində şəffaflıq və hesabatlılıq” mövzusunda ictimai müzakirə, 22 may 2018-ci il, <http://ogp.org.az/index.php/2018/05/22/transparency-and-accountability-in-the-performance-of-customs-authorities/>.

⁸² Bu səbəbdən Nazirlər Kabinetinin 31 yanvar 2019-cu il tarixli 30 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Məşə təsərrüfatına dəymiş ziyanı görə maddi məsuliyyətə cəlb edilmə qaydaları” (<http://www.e-qanun.az/framework/28863>) Nazirlər Kabinetinin 6 fevral 2019-cu il tarixli 41 nömrəli müvafiq qərarı ilə ləğv edilib, <http://www.e-qanun.az/framework/41385>.

⁸³ “İctimai iştirakçılıq haqqında” Qanunun 18-ci maddəsi. Həmçinin bax: “İctimai şüurun vətəndaş cəmiyyəti institutları tərəfindən seçilməsinə dair Əsasnamə”, Nazirlər Kabinetinin 30 may 2014-cü il tarixli 171 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilib, <http://e-qanun.az/framework/27803>; “Mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanlarının hazırladıqları hüquqi aktların layihələrinə dair ictimai dinləmə və ictimai müzakirənin keçirilməsi Qaydası”, Nazirlər Kabinetinin 30 may 2014-cü il tarixli 172 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilib, <http://e-qanun.az/framework/27804>. Qanun layihələri ilə əlaqədar ictimai dinləmələrin keçirilməsi üçün qaydalar Milli Məclisin Daxili Nizamnaməsində müəyyən edilib.

⁸⁴ Sahib Məmmədov, İctimai iştirakçılıq, Monitorinq hesabatı, Bakı, 2017, <http://ogp.org.az/wp-content/uploads/2017/02/PUBLIC-PARTICIPATION.pdf>.

⁸⁵ Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiya, <http://www.antikorrupsiya.gov.az>.

⁸⁶ Ombudsman yanında Milli Preventiv Qrup, <http://www.ombudsman.gov.az/en/view/pages/70/members-of-national-preventive-group>.

⁸⁷ Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi, www.asan.gov.az.

Elektron xidmətlərin təşviqi üzrə İctimai Şura⁸⁸ və penitensiar müəssisələri monitoring edən Ədliyyə Nazirliyi yanında İctimai Komitə⁸⁹ buna misaldır. Dövlət siyasətinin və ya fəaliyyət planlarının icrasına VCT-lərin nəzarət etdiyi hallar mövcuddur, lakin bu, adətən donor tərəfindən maliyyələşdirilən layihə çərçivəsində baş verir. Məsələn, USAİD-in maliyyələşdirdiyi ECSOFT layihəsi çərçivəsində yerli VCT nümayəndələri “Açıq hökumətin təşviqinə dair Milli Fəaliyyət Planı”nın icrasını monitoring ediblər.

Standart III. VCT-lər onların səmərəli iştirakçılığı üçün zəruri olan məlumatlara çıxış əldə etmək imkanına malikdirlər.

Azərbaycan Respublikası dövlət idarəçiliyi sisteminin şəffaflığını təmin etmək öhdəliyini götürüb.⁹⁰ Qanunvericiliyə əsasən, mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları öz internet saytlarında xüsusi bölmə ayıraraq normativ hüquqi aktların və qanunların layihələrini orada yerləşdirməli və saytlarında vahid “elektron hökumət” portalı ilə əlaqələndirici linkin olmasını təmin etməlidirlər.⁹¹ Həmçinin dövlət orqanlarının qərarların qəbulu prosesi ilə bağlı bütün informasiyaları dərc etmələrinin şərtləri və müddətləri (ictimaiyyətin rəy və təkliflərinin toplanması üçün 60 gün) nəzərdə tutulub.⁹² Lakin *Milli Məclisin* bu sahədə fəaliyyətləri istisna olmaqla, bu müddəalar az hallarda icra olunur.⁹³ Həmçinin vətəndaşların rəylərinin toplanması üçün vahid onlayn platforma da yoxdur.

İnformasiya ombudsmanının səlahiyyətləri İnsan hüquqları üzrə müvəkkilə (Ombudsman) həvalə edilmişdir.⁹⁴ Formal olaraq Ombudsman geniş səlahiyyətlərə malik olsa da, bütün müşahidəçilər razılaşırlar ki, Ombudsman Aparatı praktiki olaraq informasiyaların əldə edilməsini səmərəli şəkildə təmin etmək iqtidarında deyil, çünki bu qurum bu sahədə xüsusi səriştəyə malik deyil.⁹⁵

Hesabat dövründə bir çox dövlət qurumları öz internet saytlarında çoxlu məlumatlar, o cümlədən, ətraflı illik hesabatlar yerləşdirdiyi üçün məlumat əldə etməklə bağlı məsələlər təkmilləşməkdə davam etmişdir. Bununla belə, dövlət qurumları hansı

⁸⁸ ASAN yanında Elektron xidmətlərin təşviqi üzrə İctimai Şura, www.egov.org.az. ASAN yanındakı bu şura eyni qurumun yanında 2013-cü ildə yaradılmış ümumi ictimai şuradan fərqlidir.

⁸⁹ Ədliyyə Nazirliyi yanında İctimai Komitə, <http://www.justice.gov.az/categories/196>.

⁹⁰ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Korrupsiya əleyhinə Konvensiyası. Doc. A/58/422. 14 dekabr 2005-ci il. 2005-ci ildə ratifikasiya olunub.

http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf.

⁹¹ “İnformasiya əldə etmək haqqında” qanun, 30 sentyabr 2005-ci il, maddə 29.1.10, <http://www.e-qanun.az/framework/11142>.

⁹² “İctimai dinləmə və ictimai müzakirələrin keçirilməsi Qaydası”.

⁹³ Fokus qrup.

⁹⁴ “Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanununda (28 dekabr 2001-ci il) dəyişikliklər edilməsi barədə Konstitusiya Qanunu (24 iyun 2011-ci il), <http://www.e-qanun.az/framework/22060>.

⁹⁵ Ətraflı müsahibə № 3.

məlumatları açıqlamaq məsələsində diskresion səlahiyyətə malikdirlər.⁹⁶ Praktikada yazılı sorğu əsasında məlumat əldə etmək çox çətinidir,⁹⁷ belə ki, “İnformasiya əldə etmək haqqında” qanunun 21.2.3-cü maddəsində boşluq vardır ki, bu da dövlət orqanlarının məlumat verməkdən imtina etmələrini texniki səbəblərlə əsaslandırmaqlarına imkan verir.⁹⁸ Buna görə də respondentlərin təxminən yalnız yarısı (56 faiz) bildiriblər ki, qanun layihələrini əldə etməyi asan hesab edirlər. Digər çəkindirici element standart sorğu formalarında şəxsi məlumatların təqdim edilməsi tələbidir.⁹⁹ Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, bir çox hallarda VCT-lər informasiya sorğusu verməyə çox da maraq göstərmirlər.

“Açıq hökumətin təşviqinə dair 2020-2022-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı” “İnformasiya əldə etmək haqqında” qanuna dəyişiklikləri özündə ehtiva edir. Sənədə əsasən, Nazirlər Kabineti, ƏN və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi 2020-2021-ci illərdə “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda və informasiyaların açıqlanması prosedurlarının yaxşılaşdırılmasına dair digər qanunvericilik aktlarında dəyişikliklər edilməsi o cümlədən, ictimaiyyətə açıq olan məlumatlara çıxışın təmin edilməsi üçün müvafiq mexanizmlərin və şəraitin yaradılması barədə təkliflərini hazırlamalıdırlar.¹⁰⁰

Standard IV. Qərarların qəbulunda iştirak siyasi fəaliyyətlərdən və lobbicilikdən fərqlənir.

Yerli və beynəlxalq təşkilatlar 2021-ci ildə tənqidçi VCT-lərə qarşı təzyiq halları barədə məlumat verməyiblər. “Qrant haqqında” Qanuna əsasən (maddə 1.4) aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə edilən maddi yardım grant sayılır: 1) siyasi hakimiyyət uğrunda mübarizə məqsədləri; 2) qanunların və digər qanunvericilik aktlarının qəbul etdirilməsi üzrə lobbicilik fəaliyyəti; 3) siyasi reklam 4) hər hansı siyasi təşkilatın (təşkilatların) və ya siyasi xadimin (xadimlərin) seçki kampaniyasının maliyyələşdirilməsi üçün.¹⁰¹ VCT-lər prezident, parlament və bələdiyyə seçkilərində iştirak edə, habelə siyasi partiyalara maliyyə və digər maddi yardım göstərə bilməzlər (maddə 2.4). Praktikada VCT-lər lobbici və ya peşəkar vəkil qurumu kimi qeydiyyatdan alınmadan və ya hər hansı digər əlavə inzibati və ya maliyyə yükü tələb olunmadan ictimai maraqların müdafiəsi fəaliyyətləri ilə məşğul olmaqda sərbəstdirlər. Şübhəsiz

⁹⁶ Fokus qrup.

⁹⁷ Fokus qrup.

⁹⁸ “İnformasiya əldə etmək haqqında” Qanun, 30 sentyabr 2005-ci il, maddə 21. Sorğu edilən informasiyanın həcmi böyük olduğundan, sorğunun icrası informasiya sahibinin üzərinə qoyulmuş ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsinə ciddi maneə yaradırsa və ya əsassız böyük məsrəflərə səbəb olursa, sorğunun icrasından imtina edilə bilər, <http://www.e-qanun.az/framework/11142>.

⁹⁹ Fokus qrup.

¹⁰⁰ <http://www.e-qanun.az/framework/44619>.

¹⁰¹ “Qrant haqqında” Qanun, maddə 4.1, 17 aprel, 1998-ci il.

ki, VCT-lərin üzbəüz təmaslara əsaslanan təşviqat tədbirləri (məsələn, dəyirmi masalar, görüşlər və digər ictimai tədbirlər) keçirmələrinin maliyyələşdirilməsinin məhdudluğu səbəbindən VCT-lərin ictimai maraqları müdafiə etmək potensialı məhduddur. Regionlarda tədbirlər keçirmək (fəaliyyət həyata keçirmək) üçün icazə almaq tələbi bu durumu daha da ağırlaşır. Amma nisbətən sərbəst sosial mediadan istifadə edilməsi bu durumu müəyyən qədər balanslaşdırır, belə ki, Azərbaycan göstəricisini 2018-ci ildəki 60 baldan 2021-ci ildə 35-ə çatdıraraq yaxşılaşdırıb.¹⁰²

5-ci sahə üzrə xüsusi tövsiyələr:

- Milli səviyyəli dövlət orqanlarının və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının üzərinə ictimai şuralar yaratmaq, habelə şuranın fəaliyyətləri barədə ictimaiyyətə hesabat vermək vəzifəsi qoyulsun.
- Məlumat təqdim etməkdən imtina üçün texniki (formal) səbəblərin əsas gətirilməsi aradan qaldırılsın.
- Vahid onlayn resurs yaradılsın və qanun layihələrinin parlament (*Milli Məclis*) tərəfindən məcburi ictimai müzakirələrindən əlavə, milli səviyyəli bütün dövlət orqanlarının və bütün yerli icra hakimiyyəti orqanlarının üzərinə yardımçı normativ hüquqi aktların layihələrini ictimaiyyət və VCT-lər tərəfindən nəzərdən keçirilmək üçün dərc etmək vəzifəsi qoyulsun.
- “İnformasiya əldə etmək haqqında” qanunda dəyişiklik edilərək icra hakimiyyəti orqanlarının üzərinə məlumat verməkdən imtinanı əsaslandırmaq vəzifəsi qoyulsun, eləcə də əsassız imtinaya görə cəza İnzibati Xətalər Məcəlləsinə daxil edilsin.
- Xüsusi VCT-lərə təsir göstərən qərarlarla bağlı Nazirlər Kabinetində VCT-lərlə məsləhətləşmələrin aparılması təmin edilsin.

¹⁰² Bax: 2021-ci il üçün internet şəbəkəsində azadlığa dair hesabat; sayt: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-09/FOTN_2021_Complete_Booklet_09162021_FINAL_UPDATED.pdf.

3.6 İfadə azadlığı

Sahə üzrə ümumi bal: **4.3/7**

Qanunvericilik: **5/7**

Praktika: **3.6/7**

İfadə azadlığı ilə bağlı müəyyən problemlər mövcuddur. VCT-lərin bu sahədə fəaliyyəti əsasən sosial şəbəkələrlə məhdudlaşır və VCT-lər hökuməti tənqid edərkən çox ehtiyatlıdırlar. Azərbaycandakı VCT-lər öz fəaliyyətləri üçün Facebook, Instagram və YouTube-dan geniş istifadə edirlər. Eyni zamanda, VCT-lər pozuntu halları barədə məlumat verənlərin müdafiəsi barəsindəki maddənin hazırlanmasında fəal iştirak ediblər. Bununla belə, diffamasiya cinayət əməli olaraq qalır.

Standart I. Hər kəs fikir və ifadə azadlığı hüququna malikdir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası fərdlərin və qrupların, o cümlədən, VCT-lərin fikir və ifadə azadlığı hüququnu təmin edir (47-ci maddə). Bu hüquqa həm də ölkənin BMT-yə, AŞ-yə və ATƏT-ə üzvlüyü, həmçinin insan hüquqlarına dair əsas beynəlxalq və regional müqavilələrə qoşulması vasitəsilə götürdüyü öhdəliklərlə təminat verilir.¹⁰³ Konkret olaraq, VCT-lərin və vətəndaşların məlumatları axtarmaq, əldə etmək və yaymaq hüququ Konstitusiyada təmin edilir (50-ci maddə) və bu sahəyə aid bir neçə qanunda daha təfəsilatlı şəkildə əks olunur.¹⁰⁴ Ayrı-seçkiliyə, düşmənçiliyə və ya zorakılığa təhrikçiliyi özündə ehtiva edən nifrətin təbliği qanunla açıq-aydın qadağan edilib və Cinayət Məcəlləsinin bir neçə maddəsinə (101, 214-2, 220.2 və 281) əsasən buna görə iki ildən on iki il müddətində azadlıqdan məhrumetmə cəzası nəzərdə tutulur.¹⁰⁵

İfadə azadlığı Azərbaycanda həssas məsələ olaraq qalmaqda davam edir.¹⁰⁶ VCT-lərin çoxu özünüsenzura tətbiq edir və “qırmızı xətti” keçmir, bu səbəbdən onlar rəylərini ifadə etdiklərinə görə problemlərlə qarşılaşırlar.¹⁰⁷ Bundan fərqli olaraq, vətəndaş

¹⁰³ İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası (10-cu maddə), 25 dekabr 2001-ci ildə ratifikasiya olunub, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf; İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 15 sayılı Protokolu, 2014-cü ildə ratifikasiya olunub, https://www.echr.coe.int/Documents/Protocol_15_ENG.pdf.

¹⁰⁴ “Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması qaydası haqqında” qanun, 10 iyun 1999-cu il, <http://www.e-qanun.az/framework/31281>; “İnformasiya əldə etmək haqqında” qanun, 30 sentyabr 2005-ci il, <http://www.e-qanun.az/framework/11142>.

¹⁰⁵ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, 30 dekabr 1999-cu il, www.e-qanun.az.

¹⁰⁶ Fokus qrup.

¹⁰⁷ Fokus qrup.

cəmiyyəti jurnalistlərlə müqayisədə daha çox söz azadlığına malikdir və rəylərini ifadə etməkdə sərbəstdir.

Cinayət Məcəlləsində nifrət aşıl原因 çıxışlara görə sanksiyalar nəzərdə tutulub (283-cü maddə) və cəzalar 1.000 manatdan 2.000 manatadək (təxminən 500 avrodan 1.000 avroyadək) cərimədən tutmuş iki ilədək islah işlərinə və iki ildən dörd ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzasınadək geniş diapazonda dəyişir. Nifrət aşıl原因 çıxışların qeydə alındığı hallar barədə məlumat yoxdur.

2020-ci il martın 17-də “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa dəyişikliklər qəbul edilib.¹⁰⁸ Nəticədə, yeni əlavə edilmiş 13-2.3.10-1-ci maddədə deyilir:

İnternet informasiya ehtiyatının və onun domen adının sahibi və ya informasiya-telekommunikasiya şəbəkəsinin istifadəçisi həmin informasiya ehtiyatında (informasiya-telekommunikasiya şəbəkəsində) aşağıdakı yayılması qadağan edilən informasiyanın yerləşdirilməsinə yol verməməlidir: insanların həyat və sağlamlığına zərər vurulması, əhəmiyyətli əmlak ziyanının törədilməsi, ictimai təhlükəsizliyin kütləvi şəkildə pozulması, həyat təminatı obyektlərinin, maliyyə, nəqliyyat, rabitə, sənaye, energetika və sosial infrastruktur obyektlərinin fəaliyyətinin pozulması və ya başqa ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsi təhdidini törədən yalan məlumatlar.

Bəzi VCT üzvləri¹⁰⁹ yeni əlavə edilmiş dəyişikliklərin geniş həcmdə şərh oluna biləcəyi və hökumət tərəfindən sosial şəbəkələrdə ifadə azadlığının qarşısının alınmasında rol oynaya biləcəyi ilə bağlı narahatlıqlarını ifadə ediblər.

Standart II. Dövlət fikir və ifadə azadlığına şərait yaradır və onu qoruyur.

Baxmayaraq ki, 2017-ci ilin martında edilmiş dəyişikliklərlə diffamasiya barəsindəki qanunvericilik onlayn və sosial mediaya da şamil olunur, qanun internetin sərbəst istifadəsinə heç bir məhdudiyyət qoymur.¹¹⁰ Sosial şəbəkələr Azərbaycanda nisbətən sərbəst müzakirə platforması təşkil edir; məsələn, internetdə hesab yaratmaq və ya materiallar yerləşdirmək üçün xüsusi icazə və ya konkret inzibati təlimatlara riayət etmək tələb olunmur.

¹⁰⁸ <http://e-qanun.az/framework/44788>.

¹⁰⁹ <http://www.turan.az/ext/news/2020/3/free/Interview/az/122579.htm>.

¹¹⁰ “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 19 iyun tarixli Fərmanında dəyişikliklər edilməsi haqqında 16 mart 2017-ci il tarixli Prezident Fərmanı, <http://e-qanun.az/framework/35125>.

2017-2021-ci illərdə sosial mediada paylaşımlar edilməsinə görə formal təqib halları olmayıb. Bəlkə bu səbəbdən, “2021-ci il üçün internet şəbəkəsində azadlığa dair hesabat”da Azərbaycanın göstəricisinin 35 baladək yaxşılaşması təsdiqlənib.¹¹¹

Azərbaycan qanunvericiliyi onlayn resursların bloklanmasının hüquqi əsaslarını nəzərdə tutur.¹¹² Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi sayt rəhbərliyinə xəbərdarlıq etməlidir ki, səkkiz saat ərzində təhqiredici materialı silsin, əks halda sayt bloklanacaq.¹¹³ Prosessual normalar pozulmaqla ənənəvi və onlayn medianın bloklanması halları barədə məlumatlar var.

Azərbaycanda senzura 1998-ci ildən rəsmən ləğv edilib və Konstitusiyanın 50-ci maddəsi bunu xüsusi olaraq qadağan edir.¹¹⁴ Eyni zamanda, “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Qanunun¹¹⁵ 7-ci maddəsi, fəvqəladə hallarda kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətinə qoyulan müvəqqəti məhdudiyyətlər istisna olmaqla, hər hansı senzura aktını qadağan edir.

Hüquqpozumlarla bağlı məlumat verənlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Korrupsiya əleyhinə Konvensiyasının¹¹⁶ ratifikasiya edilməsi ilə və “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Qanunda edilmiş dəyişikliklərlə (II-1 və II-2-ci maddələr)¹¹⁷ müdafiə edirlər. Media azadlığı ilə bağlı hələ də müəyyən problemlər olduğu üçün 2021-ci il Mətbuat Azadlığı İndeksində Azərbaycan araşdırılmış 180 ölkə arasında 167-ci yerdə qərarlaşıb.¹¹⁸

Cinayət Məcəlləsinin 147, 148-1 və 323-cü maddələrində şəxsiyyətin şərəf və ləyaqətinə zərər yetirən məlumatların yayılmasına görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilir.¹¹⁹ Diffamasiyanın dekriminallaşdırılması prosesi, belə görünür ki, Hökumətin prioritetləri sırasında deyil. Müsbət məqam ondan ibarətdir ki, hesabat dövründə vətəndaş cəmiyyəti haqsız təzyiqə məruz qalmamışdır.

¹¹¹ Bax: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-09/FOTN_2021_Complete_Booklet_09162021_FINAL_UPDATED.pdf.

¹¹² “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 19 iyun tarixli Fərmanında dəyişikliklər edilməsi haqqında 16 mart 2017-ci il tarixli Prezident Fərmanı, <http://e-qanun.az/framework/35125>.

¹¹³ “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 19 iyun tarixli Fərmanında dəyişikliklər edilməsi haqqında 16 mart 2017-ci il tarixli Prezident Fərmanı, <http://e-qanun.az/framework/35125>.

¹¹⁴ “Azərbaycan Respublikasında söz və məlumat azadlığının təmin edilməsində əlavə tədbirlər haqqında” Prezidentin 1998-ci il 6 avqust tarixli Fərmanı, www.president.az.

¹¹⁵ “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Qanun, 7 dekabr 1999-cu il, <http://www.e-qanun.az/framework/30>.

¹¹⁶ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Korrupsiya əleyhinə Konvensiyası. Doc. A/58/422. 1 noyabr 2005-ci ildə ratifikasiya olunub, <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>.

¹¹⁷ “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Qanun, 14 oktyabr 2016-cı il tarixli dəyişikliklərlə, <http://e-qanun.az/framework/34021>.

¹¹⁸ Mətbuat Azadlığı İndeksi, 2021, “Sərhədsiz Reportyorlar” təşkilatı, <https://rsf.org/en/ranking/2021>.

¹¹⁹ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, 30 dekabr 1999-cu il, www.e-qanun.az.

6-cı sahə üzrə xüsusi tövsiyələr:

- Onlayn media resurslarının bloklanması ciddi şəkildə qanunvericiliyə uyğun həyata keçirilməsi təmin edilsin;
- Qanunvericilikdə dəyişiklik edilərək diffamasiya dekriminallaşdırılsın və cinayət əməli deyil, inzibati xəta hesab olunsun;
- Praktika senzura aradan qaldırılsın və tənqidi fikirlər səsləndirən jurnalistlərə və VCT fəalları qarşı təzyiqlər dayandırılsın.

3.7 Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ

Sahə üzrə ümumi bal: **4.3** /7

Qanunvericilik: **4.9** /7

Praktika: **3.8** /7

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi VCT-lər və VCT-lərin üzvləri də daxil olmaqla hər kəsin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnu təmin edir və bu sahədə VCT-lərə qarşı heç bir ayrı-seçkilik yoxdur. 2017-2021-ci illərdə VCT sektoru üzvlərinin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququna qanunsuz müdaxilə halları olmayıb. Eynilə, dövlət tərəfindən VCT-lərin və VCT nümayəndələrinin fərdi məlumatlarının qorunması hüququnu pozan müdaxilə, eləcə də, VCT-lərin ofislərinə müdaxilə halları (istər hüquqi, istərsə də praktiki) aşkar edilməyib.

VCT-lərdən idarə heyətinin yeni üzvləri, o cümlədən, sədri haqqında idarə heyətinin seçkilərindən sonra 40 gün ərzində Ədliyyə Nazirliyinə məlumat vermələri tələb olunsada, onların üzvləri və əlaqəli şəxslər haqqında fərdi məlumatların təqdim edilməsi tələb olunmur.

Standart I. Hər kəs şəxsin həyatının toxunulmazlığı və məlumatlarının qorunması hüququna malikdir.

Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında (32-ci maddə) şəxsi toxunulmazlıq hüququ kimi təmin edilmişdir. Hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirrini saxlamaq hüququ vardır və qanunla nəzərdə tutulan hallardan başqa şəxsi həyata müdaxilə etmək qadağandır. Hər kəsin şəxsi və ya ailə həyatına qanunsuz müdaxilədən müdafiə hüququ vardır. Bundan əlavə, öz razılığı olmadan kimsənin şəxsi həyatı haqqında məlumatın toplanılmasına, saxlanılmasına, istifadəsinə və yayılmasına yol verilmir. Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, heç kəs xəbəri olmadan izlənilə, videoya alına, fotosu çəkilə, səsyazması aparıla və ya digər analogi hərəkətlərə məruz qala bilməz. Hər kəsin yazışma, telefon danışqları, poçt, teleqraf və digər rabitə vasitələri ilə ötürülən məlumatın sirrini saxlamaq hüququna dövlət təminat verir. Bu hüquq qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada cinayətin qarşısını almaqdan və ya cinayət işinin istintaqı zamanı faktları aşkara çıxarmaqdan ötrü məhdudlaşdırıla bilər.¹²⁰

“İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının 30 sentyabr 2005-ci il tarixli Qanununa əsasən, şəxsi və ailə həyatına aid bir sıra müxtəlif informasiyalar, məsələn, siyasi baxışları, dini etiqadları əks etdirən məlumatlar, etnik mənşə və ya irqi mənsubiyyət barədə, sağlamlıq vəziyyəti, cinsi həyat haqqında, övladlığa götürmə

¹²⁰ Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 32-ci maddəsi.

barədə məlumatlar və s. şəxsi məlumat sayılır və bu informasiyaların əldə edilməsi məhdudlaşdırılır.

Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun təmin edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində inzibati sanksiyalar və cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmişdir. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 155-ci maddəsində yazışma, telefon danışqları, poçt, teleqraf və digər məlumatların sirrini pozmağa görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulur. Analoji olaraq, Cinayət Məcəlləsinin 156-cı maddəsində şəxsi həyatın toxunulmazlığını pozmağa görə (şəxsi və ailə həyatının sirri olan məlumatların, belə məlumatları əks etdirən sənədlərin, video və foto çəkilişi materiallarının, səs yazılarının qanunsuz toplanılması, habelə satılması və ya başqasına verilməsi) cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulur.

Həmçinin Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində də müəyyən təminatlar nəzərdə tutulub. Məsələn, Mülki Məcəllənin 23.1-ci maddəsinə əsasən, fiziki şəxs onun şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən, şəxsi həyatının sirrini və ya şəxsi toxunulmazlığını pozan məlumatların məhkəmə qaydasında təkzib olunmasını tələb edə bilər, bu şərtlə ki, həmin məlumatları yaymış şəxs onların həqiqətə uyğun olduğunu sübuta yetirməsin (maddə 23.1). Bundan əlavə, Mülki Məcəlləsinin 21-ci maddəsi şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun pozulması nəticəsində fiziki və ya hüquqi şəxsə dəymiş hər hansı maddi və ya mənəvi ziyana görə kompensasiya hüququnu nəzərdə tutur.

Eyni zamanda, «Fərdi məlumatlar haqqında» Azərbaycan Respublikasının 11 may 2010-cu il tarixli Qanununda¹²¹ fərdi məlumatların toplanmasının, emalının və qorunmasının qanunverici əsası və ümumi prinsipləri müəyyən edilir. Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası «Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında Konvensiya»-nı imzalayıb və 30 sentyabr 2009-cu il tarixli qanunla (№ 879-IIIQ) ratifikasiya edib.¹²²

Cinayət Məcəlləsinin 148.1-ci maddəsində internet informasiya ehtiyatında saxta istifadəçi adlar, profil və ya hesablardan istifadə edərək kütləvi nümayiş etdirməklə böhtan atma və ya təhqir etməyə görə 1.000 manat (təxminən 500 avro) cərimədən başlayaraq iki ilədək azadlıqdan məhrum etməyə qədər cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulur. Bu maddədəki sanksiyalar 31 may 2017-ci il tarixli qanunla daha da sərtləşdirilib.¹²³

2017-2021-ci illərdə VCT sektoru üzvlərinin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququna qanunsuz müdaxilə halları olmayıb.

¹²¹ <http://www.e-qanun.az/framework/19675>.

¹²² <http://www.e-qanun.az/framework/18625>.

¹²³ Cinayət Məcəlləsinin 148-1-ci maddəsi.

Standart II. Dövlət VCT təmsilçilərinin və VCT-lərlə əlaqəli şəxslərin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnu qoruyur.

VCT-lərdən idarə heyətinin yeni üzvləri, o cümlədən, sədri haqqında ƏN-ə məlumat vermələri tələb olunur. Amma onların üzvləri və əlaqəli şəxslər haqqında fərdi məlumatların ƏN-ə təqdim edilməsi tələb olunmur.

VCT-lər həmçinin il ərzində onlara ianə verən şəxslərin pasport məlumatlarını MN-ə təqdim etməyə borcludurlar. VCT-lər tərəfindən Vergilər Nazirliyinə, Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinə, MN-ə və Dövlət Statistika Komitəsinə təqdim edilən digər hesabatlar əsasən maliyyə məlumatlarına, vergilərə və sosial ödəmələrə aiddir və özü-özlüyündə şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnu pozmur.

VCT-də yoxlamalar zamanı dövlət orqanı (ƏN, Vergilər Nazirliyi və s.) VCT-nin müvafiq sənədlərini yoxlayır və yoxlamanın nəticələri üzrə qərar qəbul edir, VCT həmin qərardan məhkəməyə şikayət edə bilər. Məsələn, Vergi Məcəlləsinin 38.1-ci maddəsinə əsasən, elektron yoxlamalar da daxil olmaqla səyyar vergi yoxlamaları (növbəti (planlaşdırılan) və ya növbədənkenar yoxlamalar) vergi orqanının qərarı əsasında həyata keçirilir və həmin orqan bu barədə vergi ödəyicisinə ən azı 15 gün qabaqcadan yazılı bildiriş göndərir. Araşdırma zamanı dövlət orqanlarının şəxsi məlumatlara çıxışı qanunla məhdudlaşdırılır. Qanuna əsasən, VCT-lər də daxil olmaqla bütün hüquqi şəxslər dövlət orqanları tərəfindən aparılan yoxlamalar barədə qabaqcadan məlumatlandırılmalıdırlar.

Qanunvericilikdə araşdırma zamanı dövlət orqanlarının fərdi məlumatlara çıxışı üçün əlavə məhdudiyyətlər nəzərdə tutulur. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosessual Məcəlləsinin 199.2-ci maddəsinə əsasən, prosessual hərəkətlərin gedişində hər hansı şəxsin şəxsi həyatına aid məlumatların, habelə onun gizli saxlanılmasını lazım bildiyi digər şəxsi xarakterli məlumatların lüzumsuz toplanılmasına, yayılmasına və onlardan istifadə edilməsinə yol verilmir. Müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin tələbi ilə ibtidai araşdırma və məhkəmə prosesində iştirak edən şəxslər belə məlumatları yaymamağa və bu barədə yazılı öhdəlik götürməyə borcludurlar.¹²⁴

Poçt, teleqraf və digər göndərişlərin üzərinə həbs qoyma, onu yoxlama və götürmə, telefon və digər qurğularla aparılan danışqların və başqa rabitə və texniki kanallar vasitəsi ilə ötürülən məlumatların və başqa məlumatların tutulması Cinayət Prosessual Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş hallarda və yalnız məhkəmənin qərarı ilə həyata keçirilə bilər.¹²⁵ Cinayət təqibi gedişində heç kəsin şəxsi (özünün və ailəsinin) həyatın sirrinin, yazışma, telefon danışqları, poçt-teleqraf və digər rabitə vasitələri ilə ötürülən

¹²⁴ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosessual Məcəlləsinin 199.2-ci maddəsi.

¹²⁵ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosessual Məcəlləsinin 16-cı maddəsi.

məlumatların və başqa məlumatların sirrinin saxlanması hüququ yalnız Cinayət Prosessual Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş hallarda məhdudlaşdırıla bilər.

VCT ofislərinə icazəsiz daxil olma və ya orada müşahidə aparma halları barədə heç bir məlumat verilməmişdir.

7-ci sahə üzrə xüsusi tövsiyələr:

- Azərbaycan Avropa Şurasının "Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında Konvensiya"sının Əlavə Protokolunu imzalamalıdır, nəzarət orqanları və transsərhəd məlumat axını ilə əlaqədar olan həmin Protokol fərdi məlumatların monitorinqi və nəzarəti üçün müstəqil dövlət qurumunun yaradılmasını tələb edir.¹²⁶
- Sosial şəbəkələrdə saxta profillərdən istifadə edilməsi dekriminallaşdırılsın və hər hansı sanksiyaların mütənasibliyi təmin edilsin.
- VCT-lərin donörərin pasport məlumatlarını MN-ə təqdim etmələri tələbi ləğv edilsin.

¹²⁶ <https://rm.coe.int/1680080626>

3.8 Dövlətin müdafiəni təmin etmək vəzifəsi

Sahə üzrə ümumi bal: **4.6** /7

Qanunvericilik: **5** /7

Praktika: **4.2** /7

VCT-lər və onların üzvləri də daxil olmaqla hər kəs məhkəmələrdə öz maraqlarını təmsil etmək və hüquqlarını müdafiə etmək hüququna malikdir (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsi). Hesabat dövründə dövlət məmurları tərəfindən VCT-lər əleyhinə hər hansı neqativ media kampaniyası və ya ictimai bəyanatlar olmayıb.

Ekstremizm, terrorizm, çirkli pulların yuyulması və ya korrupsiya ilə mübarizə ilə əlaqədar qanunvericilik tələbləri VCT-lər üçün ağır yükdür və bir çox təşkilatlar onları yerinə yetirmək üçün resurslara malik deyillər. Bu səbəbdən, Azərbaycanda VCT-lərə münasibətdə bu qanunvericilik, demək olar ki, icra edilmir.

Standart I. Dövlət VCT-ləri və VCT-lərlə əlaqəli şəxsləri müdaxilə və hücumlardan qoruyur.

Hər kəs dövlət orqanlarının, siyasi partiyaların, hüquqi şəxslərin, bələdiyyələrin və onların vəzifəli şəxslərinin hərəkətlərindən və ya hərəkətsizliyindən inzibati qaydada və ya məhkəmələrə şikayət edə bilər.

2016-cı ildən etibarən dövlət qurumlarının qərarlarından və hərəkətlərindən fiziki və hüquqi şəxslərin, o cümlədən, VCT-lərin verdikləri şikayətlərə baxan və ictimai (ödənişsiz) əsaslarla fəaliyyət göstərən kollegial orqan kimi apellyasiya şuraları mövcuddur.¹²⁷ Beləliklə, hüquqi şəxslər və VCT-lər üçün alternativ şikayət mexanizmi yaradılıb. Apellyasiya şuralarının qərarlarına məhkəmə tərəfindən yenidən baxıla bilər.

Ümumiyyətlə, məhkəmə qərarlarından şikayət verilməsi üçün müddətlər əğlabatandır və tərəflər qərarı rəsmi qaydada əldə etdikləri andan etibarən 20 gündən iki ayadək dəyişir. Qərardan şikayət vermək müddəti bitməyəndək qərar qüvvəyə minmir.

Digər fiziki şəxslər kimi VCT üzvləri də nifrət aşılayan çıxışlara qarşı müdafiə edirlər, belə ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində böhtan və təhqirə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulub.¹²⁸

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi qeyri-formal birliklərin yaradılmasına və mövcud olmasına icazə versə də, onlar hüquqi şəxs olmadıqlarına görə müəyyən hüquqlardan istifadə etmək hüququna malik deyillər. Məsələn, onlar məhkəmədə

¹²⁷ "Azərbaycan Respublikasının mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarında Apellyasiya Şuralarının yaradılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 fevral 2016-cı il tarixli fərmanı.

¹²⁸ Cinayət Məcəlləsinin 147 və 148-ci maddələri.

iddiaçı ola, öz mülkiyyətinə malik ola, bank hesabı açsın və ya vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsini ala bilməzlər. VCT Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçməyibse, dövlət həmin qeydiyyatı VCT-nin ad hüququnu qoruya bilməz.

Mənəvi ziyan və əmlaka dəymiş zərərə görə hər kəs üçün kompensasiya Mülki Məcəllə ilə və müvafiq qanunvericiliklə təmin edilir.

Pandemiya zamanı hökumət hüquqi şəxslər, o cümlədən, VCT-lər üçün bir sıra məhdudiyyətlər tətbiq etdi (müxtəlif vaxtlarda çölə çıxmağa, bölgələrə səyahət etməyə, ofisdə tam heyətlə işləməyə qarşı qoyulan qadağalar və s.). Nəticədə, VCT-lər onlarla fəaliyyətlərini ləğv etməli və ya məhdudiyyətlər götürülənə qədər təxirə salmalı oldular.

Standart II. Ekstremizm, terrorizm, çirkli pulların yuyulması və ya korrupsiya ilə mübarizədə istifadə edilən tədbirlər konkret hədəfli və mütənasibdir, risk əsaslı yanaşmaya və birləşmək, toplaşmaq və ifadə azadlığı ilə əlaqədar olan insan hüquqları standartlarına uyğundur.

Bu sahə əsasən 2009-cu ildə qəbul edilmiş “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Qanunla tənzimlənir. Bu qanun: a) Azərbaycanda olan VCT-ləri, eləcə də, xarici VCT-lərin filial və nümayəndəliklərini “monitorinq iştirakçıları” kimi müəyyən edir (maddə 4.1.9); və b) onların üzərinə “cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı daxili nəzarət sistemini hazırlamaq və həyata keçirmək” vəzifəsi qoyur (5 və 12-ci maddələr). Həmçinin VCT-lərdən tələb olunur ki, bu sahəyə görə məsul şəxs və daxili auditor təyin etsinlər, müştərilərin eyniləşdirilməsi və verifikasiyasını həyata keçirsinlər, şübhəli əməliyyatlar barədə Monitorinq Xidmətinə məlumatlar təqdim etsinlər və lazımi təlimlər keçirsinlər. Maliyyə çətinlikləri səbəbindən VCT-lər bu tələbləri yerinə yetirmək iqtidarında deyillər. Təəccüblü deyil ki, bu qanuna əməl etməməyə görə yüksək cərimələrə (800 AZN-dən 15.000 AZN-dək (təxminən 400 avrodan 7.900 avroyadək))¹²⁹ baxmayaraq, VCT-lərin çoxunun bu qanundan xəbəri yoxdur.¹³⁰ Bu tələblər və müvafiq cəza eyni dərəcədə xarici VCT-lərin Azərbaycan Respublikasındakı filial və ya nümayəndəliklərinə və dini qurumlara da şamil edilir.

Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupunun (FATF) Təvsiyələrində vurğulanır ki, “bu məqsədlə görülən tədbirlərin xeyriyyəçilik fəaliyyətinin təqsirsiz və legitim benefisiarları üçün hər hansı mənfi nəticələr doğurmasına mümkün qədər yol

¹²⁹ Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 598.2-ci maddəsi.

¹³⁰ Fokus qrup.

verilməməlidir”.¹³¹ Bundan başqa, hazırda Azərbaycan qanunvericiliyində VCT-lər tərəfindən “daxili nəzarət sistemlərinin” yaradılmasına dair hər hansı konkret rəhbər prinsiplər yoxdur.¹³² Ədliyyə Nazirliyinin təşəbbüsü ilə müstəqil VCT qanunvericiliyi mütəxəssislərindən və keçmiş QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurasının üzvlərindən ibarət işçi qrupu VCT-lər üçün çirkli pulların yuyulmasına və terrorizmin maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizəyə dair qanunvericiliyə necə əməl etmələri ilə bağlı təlimatlar hazırlayıb.

8-ci sahə üzrə xüsusi tövsiyələr:

- VCT-lərə qarşı cəzalara yenidən baxılsın, onlar azaldılsın və hüquq pozuntusuna mütənasib qaydada tətbiq edilsin.
- VCT-lərin ekstremizm, terrorizm, çirkli pulların yuyulması və ya korrupsiyaya qarşı mübarizə ilə əlaqədar öhdəliklərinə yenidən baxılsın və həmin öhdəliklər VCT-lərə risk əsaslı yanaşmaya uyğun olaraq və müəyyən bir hədd müəyyənləşdirilməklə tətbiq edilsin (məsələn, illik dövrüyyəsi 50.000 manatdan (təxminən 26.400 avrodan) artıq olan VCT-lərə şamil olunsun).

¹³¹ Bax:

http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF_Recommendations.pdf, səh. 95.(keçidə sonuncu dəfə 02 noyabr 2021-ci ildə baxılmışdır)

¹³² Azərbaycanda terrorizmə və çirkli pulların yuyulmasına qarşı mübarizədə QHT-lərin öhdəliklərinin icmalı, 17 may 2016-cı il, ICNL.

3.9 Dövlətin dəstəyi

Sahə üzrə ümumi bal: **4.3 /7**

Qanunvericilik: **4.6 /7**

Praktika: **4 /7**

Azərbaycanda bir sıra ictimai maliyyələşdirmə mexanizmləri (subsidiyalar, dövlət maliyyələşdirməsi, sosial xidmətlər və s.) mövcuddur. Ən geniş yayılmış forma qrantlardır və hər bir maliyyələşdiricinin özünün qrantlara dair qaydaları vardır. Onların bəziləri digərlərinə nisbətən daha şəffaf və VCT-lər üçün daha əlçatandır. VCT-lərin narahatlığı prosedur aspektləri ilə deyil, qrantların ümumi sayı və məbləği ilə bağlıdır.

Qrantlar, ianələr və üzvlük haqlarının vergidən azad olunmasına baxmayaraq, xarici maliyyələşdirmənin ƏN-də qeydiyyatı ilə bağlı problemlərə görə vergi mühiti VCT-lər üçün “əlverişli” deyil.

Azərbaycanda könüllülük populyardır, baxmayaraq ki, əcnəbi könüllülər üçün yaşayış icazəsi almaqda müəyyən çətinliklər var və hər bir könüllü ilə, hətta kiçik yardım üçün belə, yazılı müqavilə imzalanmalıdır.

Standart I. VCT-lərə dövlətin maliyyə və natural formada dəstəyi üçün bir sıra müxtəlif və səmərəli mexanizmlər mövcuddur.

Baxmayaraq ki, “Dövlət satınalmaları haqqında” qanuna əsasən, dövlət VCT-lər də daxil olmaqla istənilən təşkilatdan malları və xidmətləri satın ala bilər,¹³³ Azərbaycan qanunvericiliyində dövlət satınalmalarında iştirak üçün həddən artıq ağır maliyyə şərtləri müəyyən edilir ki, bu da dövlət kontraktları üçün tenderlərdə VCT-lərin iştirakını mahiyyət etibarilə mümkünsüz edir. Konkret olaraq, “Dövlət satınalmaları haqqında” Qanun hüquqi və ya fiziki şəxsin satınalma tenderlərində iştirak edə bilməsi üçün həm iştirak haqqını, həm də tender xərclərini ödəməsinə tələb edir. Tenderdə iştirak haqqının ümumi məbləği tender predmetinin ehtimal olunan qiymətinin 0,3 faizindən və tender xərclərinin 1,2 misindən çox olmamaq şərti ilə satınalan təşkilat tərəfindən müəyyənləşdirilir.¹³⁴ Bu, hətta iri VCT-lərin belə, tələb olunan iştirak haqqını ödəməsinə mümkünsüz edir.

Azərbaycanda müxtəlif dövlət qurumları VCT-lərə qrantlar verə bilər.¹³⁵ QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurası 2021-ci ildə QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Agentliyi ilə əvəz edilənə

¹³³ “Dövlət satınalmaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 27 dekabr 2001-ci il, № 245-IIQ (bundan sonra “Dövlət satınalmaları haqqında” Qanun adlandırılacaq).

¹³⁴ “Dövlət satınalmaları haqqında” Qanunun 29.1-ci maddəsi.

¹³⁵ “Qrant haqqında” Qanunun 2-ci maddəsi.

qədər milli səviyyədə VCT-lərə dövlət qrantlarının verilməsinin əsas mexanizmi idi. QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurası insan hüquqları, qaçqınların hüquqları, məcburi köçkünlərə, uşaqlara, qadınlara, gənclərə yardım, səhiyyə, elm, təhsil, mədəniyyət, insan alverinə, korrupsiyaya, terrorizmə qarşı mübarizə, VCT-lər haqqında qanunvericilik və Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiyası kimi sahələrdə VCT-lərin fəaliyyətlərinə dəstək göstərir. 2021-ci ilin iyul ayında bu qurumda islahat aparıldıqdan sonra QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Agentliyi qrant müsabiqəsi qaydalarını hazırlayıb və təsdiqlənməsi üçün Nazirlər Kabinetinə təqdim edib. 2021-ci ilin dekabrında Prezident QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Agentliyinə müvəqqəti qrant vermə qaydalarını təsdiq etmək səlahiyyəti verdi ki, bu da 2021-ci ilin dekabrında bu Agentliyin 1-ci qrant müsabiqəsini yekunlaşdırmasına gətirib çıxarmışdır.

Dövlət qurumu olaraq QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurası (və hazırda QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Agentliyi) VCT-lərlə hökumət arasında körpü yaradılmasında mühüm rol oynayır və çox zaman VCT-lərin problemlərinin hökumətə çatdırılmasında istifadə edilir.

Ümumi hesabatlılıq tələbləri (maliyyə hesabatları, vergi hesabatları və s.), donor tərəfindən layihənin monitorinqi və bütün hüquqi və fiziki şəxslər üçün qanunvericilikdə müəyyən edilmiş digər öhdəliklər istisna olmaqla, VCT-lərin dövlətdən aldıkları maliyyə vəsaitləri əlavə nəzarətə və ya yoxlamalara məruz qalmır.

Yalnız az sayda VCT-lər dövlət büdcəsindən birbaşa subsidiyalar alırlar (məsələn, Bəstəkarlar İttifaqı, Yazıçılar İttifaqı və ya Rəssamlar İttifaqı), bu da ona dəlalət edir ki, qrantlarla müqayisədə subsidiyalar Azərbaycanda VCT-lər üçün dövlət maliyyələşdirməsinin daha az populyar olan mexanizmdir.

“Sosial xidmət haqqında” Qanun dövlət orqanlarının VCT-lərdən sosial xidmətləri satın almaq üçün dövlət büdcəsi vəsaitlərindən istifadə etmələrinə icazə verir.¹³⁶ Nazirlər Kabinetinin iki qərarı (“Dövlət sosial xidmət müəssisələrində və evlərdə qismən ödənişli və tam ödənişli şərtlərlə sosial xidmətin göstərilməsi Qaydası”¹³⁷ və “Sosial xidmət sahəsində dövlət sifarişlərinin bələdiyyələrə, fiziki və hüquqi şəxslərə, o cümlədən, qeyri-hökumət təşkilatlarına verilməsi Qaydası”¹³⁸) sosial sifarişlərin büdcədən maliyyələşdirilməsi, tender komissiyaları üçün prosedurlar, həmin komissiyalarda üzvlük, VCT-lərin tenderlərdə iştirakı və prosesə görə məsuliyyət daşıyanların və prosesə nəzarət edənlərin təyin edilməsi kimi məsələləri tənzimləyir. Sosial müqavilələrin dəyəri adətən hər layihə üçün 20.000 AZN-dən (təxminən 10.500

¹³⁶ “Sosial xidmət haqqında” Qanunun 26-cı maddəsi.

¹³⁷ “Dövlət sosial xidmət müəssisələrində və evlərdə qismən ödənişli və tam ödənişli şərtlərlə sosial xidmətin göstərilməsi Qaydası”nın təsdiq edilməsi barədə Nazirlər Kabinetinin 328 nömrəli qərarı (30 dekabr 2012-ci il); http://e-qanun.az/alpidata/framework/data/25/f_25059.htm.

¹³⁸ “Sosial xidmət sahəsində dövlət sifarişlərinin bələdiyyələrə, fiziki və hüquqi şəxslərə, o cümlədən qeyri-hökumət təşkilatlarına verilməsi Qaydası”nın təsdiq edilməsi barədə Nazirlər Kabinetinin 330 nömrəli qərarı (30 dekabr 2012-ci il); <http://www.e-qanun.az/framework/25063>.

avrodan) aşağıdır və həssas qruplara qulluq göstərən mərkəzlərin fəaliyyətini, onlara müxtəlif sosial xidmətlərin göstərilməsini və sairəni əhatə edir.

VCT-lərə grantlar verən digər dövlət orqanları sırasına bunlar daxildir: Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fondu, Təhsil Nazirliyi, Mədəniyyət Nazirliyi, Gənclər və İdman Nazirliyi və s. Buna baxmayaraq, müxtəlif dövlət mexanizmləri tərəfindən ayrılan maliyyə vəsaitləri heç vaxt xarici donorlar tərəfindən verilən məbləği əvəz edə bilməyib və buna görə də Azərbaycanda VCT sektorunun tələblərinə cavab vermir.

Praktikada az sayda VCT-lər (məsələn, idman assosiasiyaları, əlillərlə işləyən təşkilatlar və s.) ödənişsiz ofis yeri alırlar. Bəzi VCT-lər vaxtaşırı hökumətdən natural formada digər dəstək alır, buraya pulsuz nəqliyyat, məkandan ödənişsiz istifadə, icmalarla əlaqə saxlamaqda yardım və s. daxildir.¹³⁹

Standart II. VCT-lərə dövlət dəstəyi aydın və obyektiv meyarlarla tənzimlənir və şəffaf və rəqəbətli prosedur vasitəsilə ayrılır.

Fokus qruplarının iştirakçıları ayrılan grantların məbləğinin azlığından şikayət ediblər, belə ki, onlar VCT-lərin vəzifələrini yerinə yetirmələri və məqsədlərinə nail olmaları üçün yetərli deyil. QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Agentliyinin grantlar verməsi üçün qaydaların Nazirlər Kabinetinin baxışında aylarla qalması vəziyyəti daha da pisləşdirib.¹⁴⁰

21 oktyabr 2015-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti “Dövlət orqanları tərəfindən qeyri-hökumət təşkilatlarına grant verilməsinin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası ilə razılaşdırılması Qaydası”nı təsdiq etdi,¹⁴¹ bu “Qayda”nın tələbinə görə, dövlət orqanları öz grant müsabiqələrinin mövzuları barədə, habelə müsabiqə elanlarına cavab olaraq VCT-lər tərəfindən təqdim edilən layihə təklifləri haqqında QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurasının rəyini öyrənməlidirlər. 2018-2021-ci illərdə bu siyahıya daha beş dövlət orqanı (Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Səfərbərlik və Hərbi Xidmətə Çağırış üzrə Dövlət Xidməti və İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi) əlavə olundu və indi ümumilikdə 30 dövlət orqanı VCT-lərə grant verə bilər. Bu orqanların hər biri öz monitoring və qiymətləndirmə mexanizmini işləyib hazırlayır.

¹³⁹ Fokus qrup.

¹⁴⁰ Fokus qrup.

¹⁴¹ Prezidentin 652 nömrəli fərmanı, 21 oktyabr 2015-ci il, <http://www.e-qanun.az/framework/31055>.

Standart III. VCT-lər əlverişli vergi mühitindən bəhrələnirlər.

Azərbaycanda VCT-lər üçün vergi mühiti o qədər də əlverişli deyil. VCT-lərə yüksək dərəcələrlə müxtəlif vergilər tətbiq edilir, məsələn, mənfəət vergisi (20 faiz), işçilərin gəlir vergisi (14 faiz), əmlak vergisi, torpaq vergisi, əlavə dəyər vergisi (ƏDV) və s. 2019-cu ildə Vergi Məcəlləsində edilmiş dəyişikliklərə əsasən, VCT dövlət tərəfindən maliyyələşdirilmədiyi təqdirdə 8.000 manatadək (təxminən 4.200 avro) əmək haqları 7 il ərzində gəlir vergisindən azaddır.

Qrantlar müvafiq qaydada qeydiyyatda alındığı təqdirdə gəlir vergisindən azaddır. Həmçinin qeyri-kommersiya təşkilatlarının aldıkları əvəzsiz köçürmələr, üzvlük haqları və ianələr mənfəət vergisindən azaddır.¹⁴² Xeyriyyə təşkilatlarının topladıqları ianələrdən vergi ödəmələri tələb olunmur, lakin xeyriyyə təşkilatı statusu əldə etmək üçün heç bir prosedur yoxdur.

VCT-lər, o cümlədən, xeyriyyə təşkilatları sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərdən vergi ödəməlidirlər. Bu, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal edən sosial müəssisələrə şamil edilmir, çünki onlar 2023-cü ilə qədər gəlir vergisindən azaddırlar. Eyni zamanda, VCT-lərdən sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı gəlir və xərclərin ayrıca uçotu tələb olunur. Bundan əlavə, VCT-lərdən xarici maraqlı tərəflərin grant müqavilələrini, ianələrini və xidmət müqavilələrini qeydiyyatdan keçirmək tələb olunur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 21 mart 2020-ci il tarixli Fərmanına¹⁴³ uyğun olaraq ƏDV-nin qaytarılması qaydası təsdiq edilib. Fərmana əsasən, yalnız fərdi müştərilərə (fiziki şəxslərə), Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına, habelə Azərbaycan bankında hesabı olan əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə nağd ödənişlərə görə 10 faiz, kartla ödənişlərə görə 15 faiz ƏDV-nin qaytarılmasından yararlanı bilərlər. Qaydalar pərakəndə ticarət və ictimai iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan pərakəndə satıcılardan alınan mallara şamil edilir. Neft və qaz məhsullarına şamil edilmir. Qanun VCT işçilərinin bu mexanizmdən əldə etdikləri kiçik gəlirləri VCT-nin xərclərini (elektrik enerjisi, mobil telefon xərcləri, dəftərxana ləvazimatları və s.) ödəmək üçün istifadə etmələrinə icazə verir.

Standart IV. Kommersiya müəssisələri və fiziki şəxslər VCT-lərə verdikləri ianələrə görə vergi imtiyazından bəhrələnirlər.

VCT-yə ianə vermək istəyən kommersiya müəssisələri və fiziki şəxslər üçün vergi güzəştləri sistemi Azərbaycanda yetərincə inkişaf etməyib. Bununla belə, son dövrdə qanunverici orqan bu problemi həll edəcək müddəanı qanunvericiliyə daxil edib, amma

¹⁴² Vergi Məcəlləsinin 106.1.2-ci maddəsi.

¹⁴³ <https://president.az/articles/36239>.

meyarların çərçivəsi o qədər dardır ki, yalnız mədəniyyət sahəsindəki VCT-lər onlara uyğun ola bilər.

Vergi Məcəlləsinin yeni 106.1.18-ci maddəsinə əsasən,¹⁴⁴ hesabat ilinin mənfəətinin 10 faizindən çox olmayan hissəsinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilən meyarlara cavab verən elm, təhsil, səhiyyə, idman və mədəniyyət sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisə, idarə və təşkilatlara köçürülən hissəsi 2019-cu il 1 yanvar tarixdən 10 il müddətinə vergidən azaddır. Bu qayda yalnız nağdsız qaydada ödənilən xərclərə münasibətdə tətbiq edilir və onun tətbiqi üçün mexanizm hələ Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən qəbul edilməlidir. VCT-lərə ianə verən kommersiya müəssisələri və fiziki şəxslər üçün digər vergi güzəştləri yoxdur. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti 12 mart 2020-ci il tarixdə sahibkarlıq subyektləri üçün mənfəətin yuxarıda qeyd olunan 10 faizinin bölüşdürülməsi üçün korporativ sosial məsuliyyət (KSM) mexanizminin tətbiqi haqqında 88 nömrəli qərar qəbul edib. Əfsuslar olsun ki, Nazirlər Kabineti bu qərarı VCT-lər və digər maraqlı tərəflərlə məsləhətləşmədən qəbul edib və nəticədə kommersiya müəssisələrindən vəsaitləri yalnız mədəniyyət sahəsindəki VCT-lər ala biləcəklər, çünki sosial, elm, təhsil və idman sahələrindəki VCT-lər üçün nəzərdə tutulan meyarlara bu sahələrdəki VCT-lərin uyğun olması qeyri-mümkündür.¹⁴⁵

Standard V. Qanunvericilik və siyasət könüllülərin fəaliyyətlərini stimullaşdırır.

Könüllülərin hüquqi statusu həm onları cəlb edən təşkilatlarla, həm də dövlətlə münasibətlərində hüquqlarının müdafiəsi “Könüllü fəaliyyət haqqında” 9 iyun 2009-cu il tarixli Qanunla tənzimlənir. Könüllülər dövlət orqanları, dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən təşkilatlar, yerli özünüidarə orqanları və QHT-lərdə işləri (xidmətləri) yerinə yetirə bilərlər. Qanun könüllü fəaliyyətin aşağıdakı sahələr üzrə həyata keçirilməsinə icazə verir: əlillərə, kimsəsizlərə, qocalara, aztəminatlı ailələrə, qaçqınlara və məcburi köçkünlərə kömək edilməsi; hüquqi və mədəni maarifləndirmə; uşaq və gənclərin təhsili, tərbiyəsi, fiziki və əqli inkişafı; idmanın inkişafı; cəzaçəkmə müəssisələrindən azad edilən, narkotik asılılığa düşər olan və məişət zorakılığına məruz qalan şəxslərə kömək edilməsi; və Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin tələblərinə zidd olmayan digər fəaliyyət sahələri.

Könüllü ilə onu cəlb etmiş təşkilat arasında münasibətlər yazılı müqavilə ilə tənzimlənir.¹⁴⁶ Təəssüf ki, könüllünün xırda və qısamüddətli işi yerinə yetirdiyi hallar üçün istisnalar nəzərdə tutulmayıb. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 579-cu maddəsi hüquqi şəxslərin könüllü ilə müqavilə imzalamadan könüllünün yardımından istifadə

¹⁴⁴ Dəyişiklik 30 noyabr 2018-ci ildə qəbul edilib və 1 yanvar 2019-cu ildən qüvvəyə minib.

¹⁴⁵ <https://csometer.info/sites/default/files/2020-11/CSO-Meter-Country-Update-Azerbaijan-2020-English.pdf>.

¹⁴⁶ “Könüllü fəaliyyət haqqında” Qanunun 9.1-ci maddəsi, 9 iyun 2009-cu il.

etməsinə görə 2.500 manatdan 3.000 manatadək (təxminən 1.300 avrodan 1.600 avroyadək) cərimə müəyyən edir.

Könüllülərin hüquqlarının siyahısı genişdir, buraya aşağıdakılar da daxildir: təhlükəsiz və sağlam iş mühitinin yaradılmasını tələb etmək; könüllü fəaliyyətin şərtləri və xarakteri haqqında informasiya əldə etmək; gündəlik nəqliyyat xərclərinin ödənilməsinə tələb etmək; könüllü fəaliyyəti həyata keçirərkən həyatına və sağlamlığına dəymiş zərərin əvəzini almaq; və öz əmlakından istifadəyə görə kompensasiya almaq.

VCT-lər əcnəbi könüllülərdən istifadə edə bilərlər, lakin Miqrasiya Məcəlləsinə əsasən yalnız könüllü fəaliyyət müqaviləsi əsasında yaşayış icazəsi verilmədiyindən, praktikada VCT-lərin əcnəbi könüllü üçün yaşayış icazəsi alması asan deyil.

Hazırda Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi (ASAN) və bir sıra digər dövlət qurumları gündəlik fəaliyyətlərində könüllülərin yardımından faydalanırlar. 2020-ci il Azərbaycanda “Könüllülər ili” elan edilmişdir.

9-cu sahə üzrə xüsusi tövsiyələr:

- Donor olan fiziki və hüquqi şəxslər üçün səmərəli vergi güzəştləri müəyyən edilsin;
- Müddəti bir gündən artıq olmayan ayrıca işlər üçün könüllü ilə yazılı müqavilə bağlamaq tələbi ləğv edilsin;
- VCT-lərə verilən fərdi qrantların miqdarı artırılsın ki, onlar institusional potensiallarını qura bilsinlər (məsələn. 10000 AZN);
- VCT-lər tərəfindən təşkil edilən tədbirlərin keçirilməsi üçün dövlət mülkiyyətində olan obyektlərin VCT-lərə ödənişsiz və ya simvolik icarə haqqı müqabilində icarəyə verilməsi praktikasının genişləndirilməsinə yönələn tədbirlər görülsün;
- Hər il sosial müqavilə üçün nəzərdə tutulan maliyyələşdirmənin ümumi məbləği ən azı iki dəfə, hər VCT-yə düşən məbləğ isə ən azı 50% artırılsın.;
- Xarici könüllülərin müvafiq yaşayış icazəsi alması mexanizmini təmin edilsin;
- Mənfəət vergisinin 10%-nin VCT-lərə ayrılması yeni sahələrə şamil olunsun.

3.10 Dövlət-VCT əməkdaşlığı

Sahə üzrə ümumi bal: **4.5** /7

Qanunvericilik: **4.7** /7

Praktika: **4.3** /7

Dövlət-VCT əməkdaşlığı əsasən QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Agentliyinin kanalları vasitəsilə həyata keçirilir, onlar isə məhduddur və Nazirlər Kabineti səviyyəsində qərarların qəbulu prosesində VCT-lərin iştirakını nəzərdə tutmur. Hesabat dövründə vəziyyət dəyişməyib.

Standart I. Dövlət siyasəti VCT-lərlə əməkdaşlığa şərait yaradır və onların inkişafını təşviq edir.

VCT-lərin inkişafına və dövlətlə VCT-lər arasında əməkdaşlığa yönələn siyasətə dair sənədlər qəbul edilir və qanunvericiliyə daxil edilir.

Bu sahədə əsas sənədlərdən biri “QHT-lərə dövlət dəstəyi konsepsiyasının təsdiq edilməsi haqqında” Prezidentin sərəncamıdır (2007-ci il). Konsepsiyada VCT-lərə dövlət dəstəyinin aşağıdakı növləri nəzərdə tutulur: informasiya, konsultativ, metodiki, texniki-təşkilati, maliyyə və digər dəstək formaları. Digər mühüm siyasət sənədi “Açıq hökumətin təşviqinə dair 2020-2022-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”dır (aşağıya bax). Monitoring hesabatına əsasən, 2021-ci ilin dekabr ayınadək planın 73%-i icra olunub.¹⁴⁷

Planlar və proqramlar da daxil olmaqla, müxtəlif sahələr üzrə siyasət sənədlərində (məsələn, Azərbaycan Respublikasında insan alverinə qarşı mübarizəyə dair 2020–2024-cü illər üçün Milli Fəaliyyət Planı) hökumətin VCT-lərlə əməkdaşlığı nəzərdə tutulur.

Standart II. Dövlət VCT-lərlə əməkdaşlığı dəstəkləmək üçün xüsusi mexanizmlər yaradıb.

VCT-lərlə əməkdaşlığın dəstəklənməsi üçün müxtəlif mexanizmlər mövcuddur. Əvvəlki illərlə müqayisədə 2017-2021-ci illərdə bu mexanizmlərdən daha çox istifadə olunub.

İctimai şuralar, ictimai dinləmələr və ictimai müzakirələr, qanunvericilik layihələrinin ictimai müzakirəsi, qanunvericilik aktlarının layihələrinə dair yazılı rəylərin təqdim

¹⁴⁷ Açıq hökumətin təşviqinə dair 2020-2022-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planının icrasına dair monitoring hesabatı (müəlliflərin sərəncamındadır).

edilməsi və ictimai rəyin öyrənilməsi “İctimai iştirakçılıq haqqında” 2015-ci il tarixli Qanunda nəzərdə tutulmuş VCT-lərlə əməkdaşlıq mexanizmlərinə aid nümunələrdir.

Məsələn, regionlarda yerli icra hakimiyyəti orqanları yanında yaradılmış bir neçə ictimai şura¹⁴⁸ ilə yanaşı, milli səviyyədə 19 dövlət orqanı tərəfindən ictimai şuralar yaradılıb.¹⁴⁹ Nazirlər Kabinetinin 171 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “İctimai şuranın vətəndaş cəmiyyəti institutları tərəfindən seçilməsinə dair Əsasnamə”nin¹⁵⁰ və Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə təsdiq edilmiş “Mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanlarının hazırladıqları hüquqi aktların layihələrinə dair ictimai dinləmə və ictimai müzakirənin keçirilməsi Qaydası”nın¹⁵¹ qəbulu sayəsində ictimai şuraların fəaliyyəti və şəffaflığı üçün ətraflı prosedurlar daha da təkmilləşdirilib. Bununla belə, VCT-lər məlumat verirlər ki, müəyyən dövlət orqanlarının məşvərətçi qurumlarının VCT-lər tərəfindən seçilməsi prosesi şəffaf deyil və buna görə də ictimai şuraların fəaliyyəti o qədər də səmərəli deyil.

İctimai şuralar VCT-lər ilə birlikdə bir sıra dövlət qurumlarının iştirak etdiyi AHT Platforması çərçivəsində müəyyən əməkdaşlıq həyata keçirilir. Prezident İ. Əliyev 27 fevral 2020-ci ildə “Açıq hökumətin təşviqinə dair 2020-2022-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planının təsdiq edilməsi haqqında” Sərəncam imzalayıb. Açıq hökumətin təşviqinə dair Fəaliyyət Planı VCT-lərin və ayrı-ayrı ekspertlərin yaxından iştirakı ilə hazırlanmış və VCT-lərin tövsiyələrinin təxminən 90 faizi nəzərə alınmışdır. Açıq hökumətin təşviqinə dair Fəaliyyət Planı korrupsiyaya qarşı mübarizə, şəffaflığın artırılması, qrantların və VCT-lərin qeydiyyatının sadələşdirilməsi, çirkli pulların yuyulması və terrorizmin maliyyələşdirilməsi ilə mübarizə haqqında qanunvericiliyin sadələşdirilməsi, dövlət xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi, VCT-lərdən ibarət ictimai şuraların fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması, VCT-lərlə müntəzəm görüşlərin keçirilməsi və s. sahələri əhatə edən 13 səhifəlik sənəddir.

Hesabat dövründə VCT-lər dövlət orqanları tərəfindən (məsələn, Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi, ASAN və s.) təşkil edilmiş bir sıra tədbirlərdə iştiraka dəvət ediliblər. Buna baxmayaraq Nazirlər Kabineti və regionlarla olan əməkdaşlıq səviyyəsi çox zəifdir.

2021-ci ildə QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurasını QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Agentliyi əvəz etdi, bu yeni qurum publik hüquqi şəxs statusu almışdır və onun müstəqil VCT-lərin, Ədliyyə Nazirliyinin, Maliyyə Nazirliyinin və Prezident Administrasiyasının təmsilçilərindən ibarət Müşahidə Şurası vardır. Agentlik VCT-lərlə əməkdaşlığa dair

¹⁴⁸ www.ictimaishura.az və Fokus qrup.

¹⁴⁹ Ədliyyə Nazirliyi, Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Gənclər və İdman Nazirliyi, Daxili İşlər Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, Dövlət Miqrasiya Xidməti, Dövlət İmtahan Mərkəzi və ASAN və s.

¹⁵⁰ 30 may 2014-cü il, <http://e-qanun.az/framework/27803>.

¹⁵¹ 30 may 2014-cü il, <http://e-qanun.az/framework/27804>.

əvvəllər parlamentlə imzalanmış Anlaşma Memorandumundan faydalanmağa davam edəcək.

VCT-lərlə əməkdaşlığın ən son nümunələrinə aşağıdakılar aiddir: a) 2020-ci ilin payızında Prezident İ.Əliyevin köməkçisi narahatlıqları dinləmək və tövsiyələr toplamaq üçün 300-dən artıq VCT ilə onlayn görüşlər keçirib. b) Vergi Xidmətinin Tədris Mərkəzi QHT-lərlə memorandum imzalayıb. c) üç qadın hüquq müdafiəçisi Prezidentdən mükafat alıb. d) Qarabağ Dirçəliş Fondu Qarabağın bərpasında onların rolunu müzakirə etmək üçün onlarla VCT ilə görüşüb. e) 20-dən artıq dövlət orqanı www.enezaret.az onlayn ictimai nəzarət platformasına qoşulub ki, bu da vətəndaşların və VCT-lərin icma ilə əlaqədar infrastruktur məsələlərinə dair şikayətlərini təqdim etmələrinə imkan verir.

10-cu sahə üzrə xüsusi tövsiyələr:

- “İctimai iştirakçılıq haqında” qanunda nəzərdə tutulmuş mexanizmlərə uyğun olaraq istər mərkəzi, istərsə də yerli səviyyələrdə dövlət orqanları ilə VCT-lər arasında əməkdaşlığın asanlaşdırılmasına yönələn tədbirlər görülsün;
- “İctimai iştirakçılıq haqında” qanunda nəzərdə tutulmuş ictimai iştirakçılıq mexanizmlərinin tətbiqinin səmərəliliyi artırılsın;
- Dövlət qulluqçuları üçün VCT-hökumət əməkdaşlığına dair təlim təşkil edilsin.

3.11 Rəqəmsal hüquqlar

Sahə üzrə ümumi bal: **4.6** /7

Qanunvericilik: **4.9** /7

Praktika: **4.4** /7

Qanunvericilik VCT-lərin rəqəmsal hüquqlarının və VCT təmsilçilərinin insan hüquqlarının geniş çərçivədə müdafiəsini, məsələn, süni intellekt sahəsində zəruri hüquqi mühiti təmin etmir. Bununla belə, VCT-lərin rəqəmsal hüquqları qorunur. Kibercinayətkarlığa və ya rəqəmsal sahədə digər cinayətlərə dair qanunvericilik əsasən dəqiq şəkildə göstərilən qanunsuz hərəkətlərlə məhdudlaşır.

Standart 1: Rəqəmsal hüquqlar qorunur və rəqəmsal texnologiyalar insan hüquqları standartlarına uyğundur.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi təhlükəsiz və əlverişli onlayn mühitin mövcudluğuna, rəqəmsal hüquqların qorunmasına və həyata keçirilməsinə müəyyən təminatlar verir. Bununla belə, o, rəqəmsal hüquqların bütün aspektlərini əhatə etmir, məsələn, süni intellekti tənzimləyən qanunvericilik aktlarını özündə ehtiva etmir.

Kibercinayətkarlığa və ya rəqəmsal sahədə digər cinayətlərə dair qanunvericilik əsasən dəqiq şəkildə göstərilən qanunsuz hərəkətlərlə məhdudlaşır. Kompüter sistemində qanunsuz daxil olma,¹⁵² kompüter məlumatlarını qanunsuz ələ keçirmə,¹⁵³ kompüter sistemində və ya kompüter məlumatlarına qanunsuz müdaxilə,¹⁵⁴ kibercinayətlərin törədilməsi üçün hazırlanmış vasitələrin dövrüyyəsi,¹⁵⁵ kompüter məlumatlarının saxtalaşdırılması¹⁵⁶ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş cinayət əməlləridir.

Vətəndaşların rəqəmsal hüquqlarına dair əsas qanun “İnformasiya, informasiyalasdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunudur¹⁵⁷ (qısaca: “Məlumatların mühafizəsi haqqında” Qanun). Bu Qanun informasiya sahəsində dövlət siyasətinin əsaslarını, informasiya ehtiyatlarının hüquqi rejimini, internet informasiya ehtiyatlarının yaradılması və uqotunu, internet informasiya ehtiyatlarında və ya informasiya-telekommunikasiya

¹⁵² Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 271-ci maddəsi.

¹⁵³ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 272-ci maddəsi.

¹⁵⁴ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 273-cü maddəsi.

¹⁵⁵ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 273-1-ci maddəsi.

¹⁵⁶ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 273-2-ci maddəsi.

¹⁵⁷ 3 aprel 1998-ci il tarixli qanun; bax: <http://www.e-qanun.az/framework/3525>.

şəbəkəsində məlumatların yayılmasını, internet informasiya ehtiyatlarında qadağan olunmuş məlumatların yerləşdirilməsinin qarşısının alınmasını və onların yayılmasına görə məsuliyyəti müəyyən edir. Bundan əlavə, “İnformasiya əldə etmək haqqında” Qanuna əsasən, fərdi məlumatlar şəxsi və ailə həyatına dair məlumatların məcmusudur.¹⁵⁸ Əldə olunmasına məhdudiyyətlər qoyulan şəxsi həyata dair məlumatlar aşağıdakılardır: siyasi baxışları, dini etiqadları, əqidələri və dünya görüşlərini əks etdirən məlumatlar, etnik mənşə və ya irqi mənsubiyyət haqqında məlumatlar; cinayət və ya digər hüquqpozma zamanı toplanmış məlumatlar, cinsi həyat haqqında məlumatlar; ailə həyatının müxtəlif sahələrinə dair məlumatlar və s.¹⁵⁹ Həmin məlumatın şəxsin razılığı olmadan yayılması və ya qanunsuz istifadə edilməsi hüquqi məsuliyyətə səbəb olur.¹⁶⁰ Böhtan,¹⁶¹ təhqir,¹⁶² habelə internet informasiya ehtiyatında saxta istifadəçi adlar, profil və ya hesablardan istifadə edərək böhtan atma və ya təhqir etmə¹⁶³ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Azərbaycan Respublikasında sosial şəbəkələrin fəaliyyətinə heç bir məhdudiyyət yoxdur və vətəndaşların sosial şəbəkələrdə məlumatlar yerləşdirməsi üçün əvvəlcədən səlahiyyətli orqanlardan razılıq almalarına ehtiyac yoxdur.

Azərbaycan Respublikasının müxtəlif qanunlarında informasiyalardan istifadə həm dövlət orqanlarının, həm də vətəndaşların həmin informasiyaları əldə etməsi prinsipləri müəyyən edilsə də, praktikada vətəndaşlar həmin qanunların və öz rəqəmsal hüquqlarının pozulması halları ilə üzləşirlər.¹⁶⁴

“İnformasiya əldə etmək haqqında” Qanunun 6.1.10-cu maddəsinə əsasən, informasiya əldə edilməsinin əsas prinsiplərindən biri ondan ibarətdir ki, informasiya əldə edilməsinə qoyulan məhdudiyyət bu məhdudiyyəti doğuran əsaslara mütənasib olmalıdır. “Məlumat azadlığı haqqında” Qanunun 5-ci maddəsində məlumatın axtarılmasının, əldə edilməsinin, istifadə olunmasının, yayılmasının və qorunmasının qanuniliyi, hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirrinin saxlanması, şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin təhlükəsizliyinin qorunması məlumat azadlığının əsas prinsipləri kimi müəyyən edilir.

¹⁵⁸ “İnformasiya əldə etmək haqqında” Qanunun 38-ci maddəsi, 30 sentyabr 2005-ci il.

¹⁵⁹ “İnformasiya əldə etmək haqqında” Qanunun 38-ci maddəsi.

¹⁶⁰ “İnformasiya əldə etmək haqqında” Qanunun 38-ci maddəsi.

¹⁶¹ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 147-ci maddəsi.

¹⁶² Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 148-ci maddəsi.

¹⁶³ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 148-1-ci maddəsi.

¹⁶⁴ Misal üçün bax: <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-net/2021>.

“Məlumatların mühafizəsi haqqında” Qanunun 13-2-ci maddəsinə əsasən, internet informasiya ehtiyatının və onun domen adının sahibi və ya informasiya-telekommunikasiya şəbəkəsinin istifadəçisi həmin informasiya ehtiyatında aşağıdakıların yerləşdirilməsinə yol verməməlidir: zorakılığı və dini ekstremizmi təbliğ edən məlumatlar, hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsinə və ya saxlanmasına, kütləvi iğtişaşların təşkilinə çağırışlar, terrorçuluğun təbliği və maliyyələşdirilməsi haqqında məlumatlar, dövlət sirri təşkil edən məlumatlar, pornoqrafiyaya aid məlumatlar, təhqir və ya böhtan xarakteri daşıyan, habelə şəxsi həyatın toxunulmazlığını pozan məlumatlar, əqli mülkiyyət hüquqlarını pozan məlumatlar və Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə yayılması qadağan edilən digər informasiyalar. “Məlumatların mühafizəsi haqqında” qanunun 13-3-cü maddəsinə əsasən, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı yayılması qadağan edilən informasiyanın internet informasiya ehtiyatında yerləşdirilməsi hallarını bilavasitə aşkar etdikdə və ya fiziki, hüquqi şəxslərdən, yaxud dövlət qurumlarından daxil olmuş əsaslandırılmış məlumatlar əsasında müəyyən etdikdə, bu barədə internet informasiya ehtiyatının və onun domen adının sahibinə və host provayderə yazılı xəbərdarlıq edir. Xəbərdarlıq edildiyi vaxtdan 8 saat ərzində yayılması qanunla qadağan edilən informasiya internet informasiya ehtiyatından götürülmədikdə və ya internet informasiya ehtiyatına və ya onun müvafiq hissəsinə müraciət məhdudlaşdırılmadıqda, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı informasiyanın internet informasiya ehtiyatından götürülməsi və ya internet informasiya ehtiyatına və ya onun müvafiq hissəsinə müraciətin məhdudlaşdırılması barədə ərizə ilə rayon (şəhər) məhkəməsinə müraciət edir. Dövlətin və cəmiyyətin qanunla qorunan maraqlarına təhdid yarandığı və ya insanların həyat və sağlamlığı üçün real təhlükə olduğu təxirəsalınmaz hallarda internet informasiya ehtiyatına və ya onun müvafiq hissəsinə müraciət müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarı əsasında müvəqqəti olaraq məhdudlaşdırılır.¹⁶⁵

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı internet informasiya ehtiyatında “İnformasiya, informasiyalasdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən yayılması qadağan edilən informasiyanın yerləşdirilməsi hallarını müəyyən etdikdə, internet informasiya ehtiyatına müraciətin məhdudlaşdırılması üçün məhkəməyə müraciət edir.¹⁶⁶

Dağlıq Qarabağda hərbi münaqişə zamanı sosial media platformaları bloklanmaqla və internetin istifadəsinə məhdudiyyətlər qoyulmaqla internetə çıxış məhdudlaşdırılmışdı.¹⁶⁷

¹⁶⁵ “İnformasiya, informasiyalasdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Qanunun 13-3-cü maddəsi.

¹⁶⁶ Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsinin 355-20.1-ci maddəsi.

¹⁶⁷ <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-net/2021>.

Azərbaycanda süni intellekt haqqında qanun və süni intellekt sistemlərinin istifadəsi ilə bağlı məlumat yoxdur.

Standart 2: Dövlət rəqəmsal hüquqlardan istifadə üçün şərait yaradır.

İnternetin istifadəsi hər kəs üçün sərbəstdir, lakin qanunda dövlət tərəfindən konkret təminatlar nəzərdə tutulmayıb. İnternet provayderləri ayrı-seçkilik yolu ilə konkret şəxsə və ya quruma xidmətdən imtina etdikdə vətəndaşların məhkəməyə müraciət etmək hüququ vardır. Rəqəmsal hüquqların müxtəlif aspektləri ilə bağlı digər pozuntulara gəlincə, insanlar müvafiq dövlət orqanında pozuntuları inzibati qaydada və ya məhkəmə yolu ilə aradan qaldıra bilirlər.

Əhalinin rəqəmsal savadlılığı bütövlükdə kifayət qədər aşağı səviyyədədir və hökumət televiziya və internetdə qısa videoçarxlar hazırlayıb paylaşmaqla, könüllüləri cəlb etməklə və s. yollarla bunun aradan qaldırılması üçün müəyyən tədbirlər görür.

Rəqəmsal hüquqlarla bağlı dövlət siyasətinə və strateji sənədə gəldikdə isə, dövlət hələ də bütün maraqlı tərəflərlə, o cümlədən vətəndaş cəmiyyəti ilə onların tərtib edilməsi və qəbulu üçün inklüziv prosesi formalaşdırmayıb.

Dövlət öz vətəndaşları ilə əlaqələr üçün rəqəmsal texnologiyalardan istifadə edir. Əsas elektron hökumət portalı¹⁶⁸ əksər dövlət qurumlarının elektron qaydada çoxsaylı xidmətlərini təqdim etdikləri yerdir, orada ASAN imza və ya elektron imza sistemlərindən istifadə edilir. Məsələn, VCT-lər də bu sistemdən müxtəlif məqsədlər üçün, o cümlədən bəzi onlayn hesabatlar üçün istifadə edirlər.

11-ci sahə üzrə xüsusi tövsiyələr:

- Rəqəmsal alətləri və e-demokratiyanı təşviq etmək və aktivləşdirmək üçün siyasət və ya qaydalar qəbul edilsin;
- Bu sahədə qanunlar və normativ aktlar qəbul edilərkən insan hüquqları lazımcıca nəzərə alınsın, o cümlədən onların insan hüquqlarına təsirləri qiymətləndirilsin və rəqəmsal texnologiyaların işlənilib hazırlanması, inkişafı və tətbiqi prosesində şəffaflıq təmin edilsin və rəqəmsal texnologiyaların tətbiqindən əvvəl və sonra VCT-lər və potensial təsirə məruz qalan qruplarla səmərəli məsləhətləşmələr aparılsın.

¹⁶⁸ "Elektron hökumət portalı" haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi və elektron xidmətlərin genişləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 5 fevral 2013-cü il tarixli Fərmanı.

IV. ƏSAS PRIORİTETLƏR

Məhdud xarici maliyyə, ağır hesabat öhdəlikləri, yüksək cərimələr, qanunvericilikdən və praktikadan irəli gələn digər problemlər səbəbindən VCT-lər hələ də çətin şəraitdə fəaliyyət göstərirlər. Bu məsələlər VCT-lərin qeydiyyatı və fəaliyyəti ilə bağlı qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, VCT-lərin potensialının artırılması, habelə onların qərarların qəbulu prosesində səmərəli iştirakının təmin edilməsi kimi əsas prioritetləri formalaşdırır.

VCT-lərin Azərbaycanda demokratikləşmə, Qarabağın yenidən qurulması, hüquqi və iqtisadi islahatlar, sosial rifah, o cümlədən qadınların, uşaqların, əlillərin, məcburi köçkünlərin və qaçqınların insan hüquqlarının müdafiəsi prosesinə töhfə vermək potensialı vardır. Bunu mümkün etmək üçün hökumət ən azı: a) VCT-lərin qeydiyyatı proseduru sadələşdirməli; b) VCT-lərin xarici maliyyələşdirməyə çıxışını sadələşdirməli; c) dövlət reyestrindən çıxarışları onlayn əldə etmək imkanını yaratmalı; d) regionlarda VCT tədbirlərinə icazə verməli; e) VCT-lərin hesabat yükünü azaltmalı; və f) VCT-lərlə daha sıx məsləhətləşmələri təmin etməlidir.

Hazırkı hesabatda 11 sahə üzrə cəmi 38 tövsiyə müəyyən edilib. Prioritet tövsiyələr aşağıda verilir. Onların hamısı hökumət və ya parlamentə (qanunvericilikdə dəyişikliklərə ehtiyac olduqda) ünvanlanır:

1. Müddətləri azaltmaqla və Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən subyektiv yanaşmanı aradan qaldırmaqla VCT-lərin qeydiyyat proseduru sadələşdirilsin;
2. VCT-lərə münasibətdə qeydiyyat prosesində və fəaliyyətləri zamanı kommersiya qurumları ilə müqayisədə bərabər rəftar təmin edilsin;
3. Ölçüsündən və dövriyyəsiindən asılı olaraq VCT-lərin hesabat öhdəlikləri sadələşdirilsin;
4. Regionlarda tədbirlərin keçirilməsi üçün icazə almaq tələbi ləğv edilsin;
5. Qrantların və ianələrin qeydiyyatı sadələşdirilsin (məsələn, qeydiyyatla bağlı qərarlarda subyektivliyin aradan qaldırılması, prosesin əlçatan və sürətli olması üçün rəqəmsallaşdırılması və s.);
6. Xidmət müqavilələrinin qeydiyyatına alınması tələbi ləğv edilsin;
7. Kiçik ianələr (məsələn, ildə bir donora 200əzn) haqqında hesabat vermək tələbini aradan qaldırılsın;
8. Nazirlər Kabinetində VCT-lərlə, xüsusən də VCT-lərə təsir edən qərarlarla bağlı məsləhətləşmələrin aparılması təmin edilsin;
9. Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin VCT-lərə ianə vermək hüququ təmin edilsin;

10. Qəpik-qutularının tənzimlənməsi üçün hüquqi bazanın təmin edilməsi və donorun müəyyən edilməsinin çətin və ya qeyri-mümkün ola biləcəyi digər mexanizmlərin istifadəsinə icazə verilsin;
11. VCT-lərin ekstremizm, terrorizm, çirkli pulların yuyulması və ya korrupsiya ilə mübarizə ilə bağlı öhdəliklərinə yenidən baxılsın və risk əsaslı yanaşma əsasında və müəyyən həddən (məsələn, illik dövriyyəsi 50.000 AZN-dən (təxminən 26.400 Avro) yuxarı olan VCT-lərə tətbiq edilsin.

V. METODOLOGİYA

VCT Ölçü Meyarı Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının (VCT) fəaliyyət göstərdiyi mühitin mütəmadi və ardıcıl monitorinqini dəstəkləyir. O, həm qanunvericiliyi, həm də praktikanı qiymətləndirmək üçün 11 müxtəlif sahədə bir sıra standartlardan və göstəricilərdən (indikatorlardan) ibarətdir. O, beynəlxalq standartlara və ən qabaqcıl təcrübələrə əsaslanır. VCT Ölçü Meyarı ECNL-dən olan əsas ekspertlər qrupu və altı ŞT ölkəsindən olan yerli tərəfdaşlar tərəfindən hazırlanmışdır.

ECNL ŞT ölkələri və illər üzrə VCT-lər üçün müxtəlif sahələrdə əlverişli mühitin həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət baxımından müqayisəsini təmin etmək üçün 2020-ci ildən etibarən RESIS metodologiya ekspertləri ilə VCT Ölçü Meyarı metodologiya paketinin uyğunlaşdırılması üzərində işləmişdir. Təklif olunan model elektron poçtu və onlayn tədbir vasitəsilə geniş tərkibli regional VCT Ölçü Meyarı mərkəzi ilə razılaşdırılmış və sınaqdan keçirilmişdir. Yenilənmiş müqayisə modeli vasitəsilə biz: (1) 11 sahənin hər birində vətəndaş cəmiyyəti üçün mühiti qiymətləndirməyi; (2) hər bir ölkədə illər üzrə inkişafın/tərəqqinin izlənilməsini təmin etməyi və (3) regional səviyyədə mühitləri müqayisə etməyi hədəfləyirik.

Monitorinq prosesi

Monitorinq prosesi vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə bağlı ekspert rəylərinin toplanması, ayrı-ayrı vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının bu sahədə təcrübəsinin öyrənilməsi, fokus qrupları ilə görüşlərin keçirilməsi, müsahibələrin aparılması, medianın, sosial şəbəkələrin izlənilməsi, qanunların və qanun layihələrinin təhlili yolu ilə həyata keçirilmişdir.

Hesabat Şərq Tərəfdaşlığının bütün altı ölkəsi üçün birgə metodologiyaya uyğun olaraq layihənin Azərbaycandakı yerli tərəfdaşı MG Consulting tərəfindən hazırlanmışdır. Müəlliflər 8 müsahibə və iki fokus qrup ilə görüşlər (biri Bakıda fəaliyyət göstərən VCT-lər üçün, digəri isə regional VCT-lər üçün – ümumilikdə 46 VCT) keçirmişlər. Mətnə fokus qruplara istinadən qeyd edilənlərin mənbəyi mətnaltı qeydlərdə “Fokus qrup” kimi göstərilir.

Qənaətlərin və tövsiyələrin ölkədəki ümumi vəziyyəti əks etdirməsini təmin etmək üçün hesabatın hazırlanmasına əsas yerli maraqlı tərəflərin nümayəndələrindən ibarət Məşvərət Şurası tərəfindən nəzarət edilib.

Hesabat 2020-ci ilin Sentyabr – 2021-ci ilin Noyabr aylarını əhatə edir. Məlumatların toplanması və hesabatın yekunlaşdırılması dövrü arasında baş vermiş vətəndaş cəmiyyəti üçün mühüm dəyişikliklər hesabatın ümumi xülasəsinə daxil edilib, lakin ballar təyin edilərkən nəzərə alınmayıb.

Rəqəmlə qiymətləndirmə prosesi

Azərbaycandakı Məsləhət Şurasının üzvləri Qanunvericilik və Təcrübə üzrə VCT Ölçü Meyarı alətinin 11 sahəsinin hər bir Standartını qiymətləndirdi. Qiymətləndirmə proseduru üçün 7 ballıq şkala istifadə olunur. Şkalanın ekstremal dəyərləri ekstremal/ideal vəziyyətlər və ya mühit kimi qəbul edilir. Məsələn, (1) son dərəcə əlverişsiz (avtoritar), (7) isə VCT-lər üçün son dərəcə əlverişli (ideal demokratik) mühitdir. VCT Ölçü Meyarı aləti, qiymətləndirmə prosesi və hesablama haqqında ətraflı məlumat üçün <https://csometer.info/> saytına daxil olun. Bu 2021-ci il hesabatında təqdim olunan ballar ilkin ballardır və gələcək illərdə irəliləyiş onlara görə qiymətləndiriləcək.

Ədəbiyyat siyahısı

LEGISLATION

- The Administrative Procedures Code, 30 June 2009, <http://e-qanun.az/code/20>.
- The Civil Code of the Republic of Azerbaijan, 28 December 1999, <http://e-qanun.az/code/8>.
- The Civil Procedure Code, 28 December 1999, <http://www.e-qanun.az/code/9>.
- The Code of the Azerbaijan Republic On Administrative Violations, 29 December 2015, <http://www.e-qanun.az/code/24>.
- The Constitution of the Republic of Azerbaijan, 12 November 1995, <http://e-qanun.az/framework/897>.
- The Constitutional Law on Amendments (24 June 2011) to the “Constitutional Law on the Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan” (28 December 2001), <http://www.e-qanun.az/framework/22060>.
- The Criminal Code, 30 December 1999, <http://www.e-qanun.az/code/11>.
- The Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan, 14 July 2000, <http://e-qanun.az/code/14>.
- The Law on Access to Information, 30 September 2005, <http://www.e-qanun.az/framework/11142>.
- The Law on Amendments to Housing Code, 25 April 2017, <http://e-qanun.az/framework/35766>.

- The Law on Changes to the Criminal Code, 31 May 2017, <http://e-qanun.az/framework/36154>.
- The Law on Changes to the Tax Code, 30 November 2018, <http://www.e-qanun.az/framework/41016>.
- The Law on Fight against laundering of money or other assets obtained by criminal means and funding of terrorism", 10 February 2009, <http://www.e-qanun.az/framework/16347>.
- The Law on Freedom of Assembly, 13 November 1998, <http://www.e-qanun.az/framework/3229>.
- The Law on Grants, 17 April 1998, <http://www.e-qanun.az/framework/3527>.
- The Law on Joining the UN Convention on Access to Information, Public Participation in Decision Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), 9 November 1999, <http://e-qanun.az/framework/5205>.
- The Law on Mass Media, 7 December 1999, <http://www.e-qanun.az/framework/30>.
- The Law on Non-Governmental Organisations (public unions and funds), 13 June 2000, <http://e-qanun.gov.az/framework/511>.
- The Law on Personal Data, 11 May 2010, <http://www.e-qanun.az/framework/19675>.
- The Law on Procedures for review of citizen applications, 10 June 1999, <http://www.e-qanun.az/framework/31281>.
- The Law on Public Participation, 22 November 2013, <http://e-qanun.gov.az/framework/26879>.
- The Law on Ratification of the Council of Europe Convention on Protection of Persons in Accordance with the "Automated Processing of Individualized Data", 30 September 2009, <http://www.e-qanun.az/framework/18625>.
- The Law on Social Service, 30 December 2011, <http://www.e-qanun.az/framework/23195>.
- The Law on State Procurement, 27 December 2001, <http://www.e-qanun.az/framework/1029>.
- The Law on State Registration of Legal Entities and the State Registry, 12 December 2003, <http://e-qanun.gov.az/framework/5403>.
- The Law on Voluntary Activity, 9 June 2009, <http://www.e-qanun.az/framework/18159>.

- The Tax Code, 11 July 2000, <http://e-qanun.az/code/12>.
- Law of the Republic of Azerbaijan dated 17 March 2020, No. 30-VIQD, 'On Amendments to the Law of the Republic of Azerbaijan' On Information, Informatization and Protection of Information' - <http://e-qanun.az/framework/44788>.

Presidential Decrees:

- The Presidential Decree on Additional measures for providing for freedoms of expression thought and information in the Republic of Azerbaijan dated 6 August 1998, <http://www.e-qanun.az/framework/3313>.
- The Presidential Decree on Approval of changes to the Presidential Decree of June 19, 1998 on changes to application of the Law on Information, Informatization and Information Protection, 16 March 2017, <http://e-qanun.az/framework/35125>.
- The Presidential Decree on Implementation of the Law 'On making changes and amendments to some legislative acts of the Republic of Azerbaijan' dated 27 August 2009, <http://www.e-qanun.az/framework/18320>.
- The Presidential Decree on the Application of the Principle of "one window" in the Procedure of Grant Issuance by Foreign Donors in the territory of the Republic of Azerbaijan", 21 October 2016, <http://e-qanun.az/framework/33963>.
- The Rules on Coordination with the NGO Support Council of Grant Giving to CSOs by the State Bodies, 21 October 2015, <http://www.e-qanun.az/framework/31055>.
- Order of the President of the Republic of Azerbaijan No. 1859 of 27 February 2020 'On approval of the National Action Plan for the promotion of open government for 2020- 2022' - <http://www.e-qanun.az/framework/44619>.

Rules of Executive Authorities:

- The Order of the Central Election Committee on conclusions and announcements of conclusions of the Referendum of 26 September 2016, <http://e-qanun.az/framework/33891>.
- The Rules on Studying the Activities of Non-governmental Organisations, Branches or Representative Offices of Foreign Non-governmental Organisations, adopted by the Collegium of the Ministry of Justice (The MoJ) of

the Republic of Azerbaijan on 28 December 2015, http://e-qanun.az/alpdata/framework/data/32/f_32061.htm.

Decisions of Cabinet of Ministers:

- Rules of Providing State Orders in the Area of Social Services to Municipalities, Physical and Legal Entities, Including Non-Governmental Organisations, 30 December 2012, <http://www.e-qanun.az/framework/25063>.
- The Decision of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan "On Approval of Criteria On Activities in Oil and Gas and Non-Government Sector", 19 February 2019, <http://www.taxes.gov.az/modul.php?name=qanun&news=1386>.
- The Requirements for the Protection of Personal Data, 6 September 2010, http://e-qanun.az/alpdata/framework/data/20/c_f_20046.htm.
- The Rules of Provision of Social Services at Homes and State Social Service Institutions on a Paid and Partially Paid Basis", 30 December 2012, http://e-qanun.az/alpdata/framework/data/25/f_25059.htm.
- The Rules on Elections of CSOs to Public Councils approved by order of Cabinet of Ministers No 171, 30 May 2014, <http://e-qanun.az/framework/27803>.
- The Rules on Organisation of Public Hearings and Discussions approved by order of Cabinet of Ministers, 30 May 2014, <http://e-qanun.az/framework/27804>.
- Decision of the Cabinet of Ministers of Azerbaijan dated 12 March 2020, No. 89 'On approval of the Criteria of enterprises, departments and organisations operating in the fields of science, education, health, sports and culture for the purposes of tax exemption in accordance with Article 106.1.18 of the Tax Code of the Republic of Azerbaijan' - <https://nk.gov.az/az/document/4325>.
- Decision on digitalization of some services related to NGOs, 7 November 2020, <https://nk.gov.az/az/article/1208/>.

ECHR cases:

- *Ismayilov v. Azerbaijan*, 17 January 2008, Application No. 4439/04, available at <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-84461>.
- *Ramazanov and Others v. Azerbaijan*, Eur. Ct. H.R., Application No. 44363/02, 1 February 2007.
- *Mehman Aliyev and others v. Azerbaijan* (Application No. 46930/10).

- *Abdullayev and others v. Azerbaijan* (Application No. 69466/14).
- 12 NGOs in case of “*Mehman Aliyev and others v. Azerbaijan*” (Application No. 46930/10).
- 13 NGOs in case of “*Abdullayev and others v. Azerbaijan*” (Application No. 69466/14).

RESEARCH & REPORTS

- Sahib Mammadov, Public Participation, Monitoring Report, Baku, 2017, <http://ogp.org.az/wp-content/uploads/2017/02/PUBLIC-PARTICIPATION.pdf>.
- Concept paper on whistle-blower publication by Transparency Azerbaijan, April 2015, http://transparency.az/alac/files/Paper_on_whistleblowers_en.pdf.
- Round table on Transparency, Accessibility and Innovations in Registration of Real Estate, 2 October 2018, Trend News Agency, https://az.trend.az/business/2959445.html?fbclid=IwAR3AheoEHjdPMAHqG1_VRjZURUXp4NwqHGFJHoHUsJajXBh-dSwVyqI8qE.
- Survey by Moscow-based Kaspersky Lab cyber security company, October 2018 through a secondary source by Gunay Hajiyeva, Which Social Networks are most popular in Azerbaijan?, Caspian News, 22 December 2018, <https://caspiannews.com/news-detail/which-social-media-networks-are-most-popular-in-azerbaijan-2018-12-22-30/>.
- The defamation law adopted in many countries, Interview of Mushvig Aleskerli, deputy chair of Press Council to Ses newspaper, 10 January 2018, <http://sesqazeti.az/news/interview/656694.html>.
- Scandal over a closed hostel in Baku, Jamnews, 12 April 2017, <https://jam-news.net/scandal-over-a-closed-hostel-in-baku/>.
- Assessment of the Legal framework for NGOs in Azerbaijan, Fourth edition, July 2017, International Center for Non-for-profit Law, at http://www.icnl.org/programmes/eurasia/Assessment_NGO%20Law%20Azerbaijan%20Oct%202017%20fv.pdf.
- Overview of obligations of NGOs as to fight against terrorism and money-laundering in Azerbaijan, 17 May 2016, International Center for Non-for-Profit Law.
- Civil Society Organisations Sustainability Index, USAID, Azerbaijan 2020, <https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/csosi-europe-eurasia-2020-report.pdf>.

- Freedom on the Net, 2021, https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-09/FOTN_2021_Complete_Booklet_09162021_FINAL_UPDATED.pdf.
- Asia Internet Use, Population Data and Facebook statistics – 30 June 2018, <https://www.internetworldstats.com/stats3.htm>.
- 2021 World Press Freedom Index, by Reporters without Borders, <https://rsf.org/en/ranking/2021>.
- Concluding observations of the Human Rights Committee on the fourth periodic report of Azerbaijan (CCPR/C/AZE/CO/4), November 2016.
- Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders on his mission to Azerbaijan (A/HRC/34/52/Add.3), February 2017.
- Parliamentary Assembly, Resolution 2184 (2017), The functioning of democratic institutions in Azerbaijan, adopted on 11 October 2017, available at <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/XrefXML2HTML-en.asp?fileid=24188&lang=en>.
- National Anti-Corruption Commission, <http://www.antikorrupsiya.gov.az>.
- State Agency for Citizens Services and Social Innovations, www.asan.gov.az.
- National Preventive Group under office of Ombudsman <http://www.ombudsman.gov.az/en/view/pages/70/members-of-national-preventive-group>.
- Azerbaijan Press Council, <https://www.presscouncil.az/az/>.
- Public Committee under the Ministry of Justice, <http://www.justice.gov.az/categories/196>.
- Foundation for State Support to Development of Mass Media, <http://kivdf.gov.az/>.
- The Council for NGO Support Conducted a Press Conference Devoted to Results of 2018, 30 January 2019, <http://cssn.gov.az/news.php?id=3648&lang=az>.
- Youth Foundation, 110-th grant completion, <https://youthfoundation.az/42251>.
- The Science Development Foundation Announces Results of Grant Completion on Integration of Science and Education, 8 July 2018, <http://www.sdf.gov.az/az/generic/news/Detail/238>.
- Letter from NGO Support Council, April 2019, held by the Authors.
- Letter from Ministry of Justice, April 2019, held by the Authors.
- Monitoring Report on implementation of OGP National Action Plan, ECSOFT, 2022, held by Authors.

- National conference on “Public Participation: Legal and Practical Issues, by EWMI’s Socio-Economic Development Activity in Azerbaijan (SEDA) and the Council for State Support to NGOs, Ganja, 13 November 2014, <https://ewmi.org/News/SEDANov2014>.
- Conference “Citizen Participation in Public Policies: Why does it matter?”, by ECNL and National NGO Forum of Azerbaijan, ICNL and Counterpart International, Baku, 24 November 2014, <http://ecnl.org/conference-on-citizen-participation-held-in-azerbaijan-2/>.
- The OGP Platform Accepted New Members, posting 3 January 2019, <http://ogp.org.az/az/index.php/2019/01/03/azerbaycan-aciq-hokumet-platformasina-yeni-uzvler-qebul-edilib/>.
- Public debate on Transparency and Accountability in the Performance of Customs Authorities, 22 May 2018, <http://ogp.org.az/index.php/2018/05/22/transparency-and-accountability-in-the-performance-of-customs-authorities/>.

